

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Fenomén inkvizice:

jedné z nejstarších institucí evropských dějin

Vilma Hortová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Fenomén inkvizice:

jedné z nejstarších institucí evropských dějin

Vilma Hortová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně
a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 13. dubna 2016

.....

Děkuji paní Mgr. et Bc. Dagmaře Demjančukové, CSc. za její
citlivé, odborné vedení práce, podporu a trpělivý přístup.

1	ÚVOD.....	1
2	MYŠLENKOVÉ ZDROJE INKVIZICE	5
3	HEREZE.....	8
3.1	Pojem hereze.....	8
3.2	Pojetí hereze církevními autoritami středověku	10
3.2.1	Augustin.....	10
3.2.2	Tomáš Akvinský	12
3.2.3	Východní církve.....	15
3.3	Hereze starověku.....	16
3.4	Hereze vrcholného středověku	17
3.4.1	Valdenští a potulní kazatelé.....	21
3.4.2	Katarská hereze	23
4	INKVIZICE	28
4.1	Inkviziční činnosti v praxi.....	30
4.1.1	Tortura.....	35
4.1.2	Tresty.....	36
4.2	Ecce hommo inquisitor.....	37
4.3	Vypovídací hodnota inkvizičních záznamů.....	39
5	ŘEHOLNÍ ŘÁDY ZAPOJENÉ DO INKVIZIČNÍ ČINNOSTI.....	44
5.1	Řád bratří kazatelů - dominikáni.....	45
5.1.1	Domingo de Guzmán	48
5.2	Řád menších bratří - františkáni	49
6	INKVIZICE PODLE ZPŮSOBU PROSAZOVÁNÍ	51
6.1	Biskupská a papežská inkvizice	51
6.2	Inkvizice královská neboli státní.....	52
6.2.1	Španělská inkvizice.....	52
6.2.2	Inkvizice v Anglii.....	55
6.2.3	Inkvizice ve Francii	55
6.2.4	Benátská inkvizice	57
6.3	Římská inkvizice	58

7 VÝZNAMNÉ CÍRKEVNĚ-PRÁVNÍ DOKUMENTY UPRAVUJÍCÍ

INKVIZIČNÍ POSTUP	60
7.1 Ad abolendam	60
7.2 Vergentis in senium	62
7.3 Cum ex officio Nostri a výnosy IV. lateránského koncilu	63
7.4. Ille humani generis a Licet ad capiendos.....	65
7.5 Vox in Roma	66
7.6 Ad Extirpanda.....	66
8 JSOU ČARODĚJNÍCI A KOUZELNÍCI HERETICI?	67
9 ZÁVĚR	71
10 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	75
11 RESUMÉ.....	80

1 ÚVOD

Inkvizice je fenoménem, který reprezentuje jednu z nejstarších evropských a v dalším vývoji i světových institucí a dá se říci, že její pověst je dodnes temným stínem křesťanské církve. Je ale tento obraz opravdu reálnou historickou skutečností nebo jen imaginací, které se má uvěřit? Byla opravdu středověká inkvizice takovou obludnou organizací, jakou se nám snažili představit? A byla středověká inkvizice vůbec jednotnou organizací s pevnými pravidly, která se musela bezpodmínečně dodržovat? Jaké byly příčiny jejího zrození a na jakých principech bylo založeno její fungování? Kdo byli ti lidé v dlouhých hábitech, kteří si osobovali právo posoudit míru nebezpečnosti myšlenek obviněných? Dá se vůbec optikou současného člověka pochopit tento fenomén? Je vůbec možno v souvislosti s inkvizičním procesem hovořit o zajištění spravedlnosti pro obžalovaného?

Cílem této práce o inkvizici je nastíněné otázky podrobněji prozkoumat a pokusit se na ně nalézt odpovědi. Tomu je také přizpůsobena struktura práce, která využívá metod deskriptivní, komparativní a metody analýzy. Intolerance křesťanství vůči různým náboženským odchylkám je v podstatě stará jako samo toto náboženství a oba fenomény prošly dlouhým vývojem. V prvních staletích probíhaly zejména věroučné polemiky, nové náboženství se profilovalo a byly vymezovány základní pojmy. Po velmi bolestných začátcích šlo především o to, nalézt společnou cestu pro všechny křesťany, cestu lásky a pomoci, nebylo primárním cílem radikální potlačení nových myšlenkových proudů. V úvodních kapitolách jsou nastíněny ideologické inspirace inkvizičních teoretiků, které je třeba hledat zejména v samotném základu křesťanské věrouky, tedy v Písmu svatém. Také vymezení samotného pojmu hereze a přístup církevních autorit k ní je věnována samostatná část. Inkvizice v pravém slova smyslu vzniká až v první polovině 13. století, v kapitole jí věnované, je vysvětlena metodika vlastního vyšetřování, včetně zapojování práva útrpného do metodiky výsledku a specifikace ukládaných trestů. Práce se dále zaměřuje na samotný inkvizitorský úřad a jeho charakteristiku, včetně příkladu několika reálných historických postav. Věnuje se také problematice týkající se narativní hodnoty dochovaných inkvizičních záznamů. V samostatné kapitole je rozvinuta tematika řeholních řádů pověřených výkonem inkviziční činnosti a následně jsou rozlišeny druhy inkvizice podle způsobu prosazování. Uvedeny jsou také historicky významné

církevně-právní dokumenty upravující inkviziční postupy v závislosti na historickém kontextu.

Časově je práce ohraničena koncem středověku, v tomto období se původní záběr problémů řešených inkvizicí proměňuje a rozšiřuje o problematiku takzvaných „čarodějnických procesů“. Tomuto tématu je věnována pouze okrajová pozornost, protože ve významnějším měřítku jsou již novověkou záležitostí.

Literatura, která je využita jako informační zdroje pochází jak z českého tak zahraničního prostředí. K nejznámějším a dnes již klasickým zahraničním autorům zabývajícím se inkviziční tematikou a náboženstvím patří *Henry Charles Lea*, který v roce 1888 uveřejnil v New Yorku třísvazkové pojednání s názvem *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. Dílo, které dodnes patří k nejobsáhlejším v daném oboru, prezentuje inkvizici v souladu s dobovým diskurzem jako zdroj církevní represe. K současným autorům patří například *Richard Kieckhefer*, profesor Western University v Illinois a autor mnoha historicko-náboženských prací. Tento historik ve svém díle z roku 1979 *Repression of Heresy in Medieval Germany* přehodnocuje myšlenku inkvizice jako centrálně řízené organizace s danými vnitřními zákony. Termín inkvizice podle jeho výkladu přísluší pouze soudnímu vyšetřovacímu postupu. Inkvizitory či později inkviziční tribunály ukazuje jako jednotky spojené tímto postupem a předkládá otázku, zda existovala alespoň nějaká úroveň jejich vzájemné institucionální propojenosti.¹ Na něj dále navazují další výzkumníci, například profesor Kalifornské University v Los Angeles *Henry Ansgar Kelly*, který rozvíjí debaty o tématu inkvizice příspěvkem z roku 1989 *Inquisition and the Prosecution of Heresy: Misconceptions and Abuses*; dále profesor pensylvánské univerzity *Edward Peters* svým dílem *Inquisition* z roku 1989 nebo *David Burr*, článkem *Inquisition: Introduction*. Do češtiny bylo přeloženo, pro svou objektivitu velmi dobře hodnocené dílo *Jamese B. Givena Inkvizice a středověká společnost: Moc, kázeň a odpor v Languedoku*. Aktuální témata, týkající se problematiky inkvizice, reprezentují nová bádání přispívající k určité rehabilitaci motivů inkvizitorů a také debata o reálné míře pravdivosti inkvizičních záznamů. Tento badatelský směr reprezentuje například *Christine Caldwell Amesová*, která vyučuje historii na Univerzitě v Jižní Karolíně nebo

¹ KIECKHEFER, Richard, *Repression of Heresy in Medieval Germany*, Liverpool: Liverpool University Press 1979, p. 3-4.

Peter Biller, profesor univerzity v Yorku. V roce 1998 došlo k otevření vatikánských archivů inkvizice, což bylo impulsem k výraznému oživení badatelského zájmu v této oblasti.

V českém prostoru se inkviziční problematice v současnosti věnuje, podle mého názoru, s obrovským nasazením *David Zbiral*, který působí v Ústavu religionistiky filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně jako odborný asistent. Jeho publikační činnost je velmi rozsáhlá. Aktivně se zapojuje do obohacování knihovny FF MU v Brně zřízením fondů pro literární díla týkající se také inkviziční tematiky od řady současných, zejména zahraničních autorů. Zajímavý historický rozbor situace přinesl v roce 2007 *Radomír Malý* v díle *Je dovoleno bránit inkvizici?*. Musím předeslat, že přestože je pan Malý historikem, je také zastáncem pozic katolického konzervatismu a tyto postoje se v knize více či méně odráží. Ve stejném roce je vydáno i pojednání od *Jiřího Chalupy* s názvem *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*. Autorem pocházejícím přímo z církevního prostředí je *P. Alois Kánský*, který na webových stránkách ČZU Praha prezentuje osobní pohled na dané téma. Je třeba uvést, že i když můžeme podlehnout dojmu, že toto téma je velmi dobře zmapováno, přesto se stále objevují nové skutečnosti, které mění pohled historiků na celou problematiku. Bohužel se zdá, že v současné době trochu ztrácíme krok s posledními výzkumy ve světě. Možná i díky tomu, že mnoho zajímavých publikací je překládáno s výrazným zpožděním nebo spíše vůbec, takže pokud se výzkumník není schopen orientovat v angličtině, francouzštině a ideálně i v latině, má hodně zhoršenou výchozí pozici.

Pokud si představíme historii lidstva, bude se někde jako tenká a jinde výraznější červená linie táhnout minulými věky činnost této, troufám si tvrdit snad nejproslulejší a svým působením téměř celoevropské a později s rozšiřováním dobytých území i zaoceánské instituce, známé pod názvem inkvizice (lat. *Inquisitio haereticae pravitatis* neboli *vyhledávání kacířských nepravostí*).

Zároveň je možná pro laickou veřejnost překvapením, že její činnost neskončila již před staletími, ale pokračuje do dnešních dnů. Fenomén, který pro mnohé slouží jako synonymum k vyjádření církevní despotie a krutého prosazování vlastní pravdy i za cenu nejvyšší, v podstatě přežívá dále, pouze se v průběhu staletí měnil oficiální název této instituce. Dnes vystupuje pod názvem *Kongregace pro nauku víry*

(*Congregatio pro doctrina fidei*). V pořadí 3. prefektem od jejího od jejího vzniku reorganizací Svatého Officia v roce 1965 byl i papež Joseph Ratzinger, který byl pověřen výkonem této funkce v letech 1981–2005. Tato práce by měla pomoci zpřehlednit a zlepšit orientaci v obsáhlém a poměrně nepřehledném tématu inkvizice. Do jejího rozsahu je zahrnut i širší historický kontext a další vlivy, které měnily v dlouhodobém významu vývoj tohoto fenoménu. Inkvizice je téma stížené stigmatem jistého tabu, které pramení zejména z toho, že svým působením v mnoha ohledech popírá základní principy svobody a humanity, na kterých je založena naše západní civilizace. Avšak, vzhledem k tomu, že křesťanství a katolická církev stojí bok po boku s vývojem této civilizace od samotných počátků, jde o významnou část světové i naší historie, která si zaslouží odpovídající pozornost a snahu o pochopení v co nejvěrnějších nábožensko-historicko-společenských interakcích své doby.

2 MYŠLENKOVÉ ZDROJE INKVIZICE

Všeobecně je téma inkvizice spojováno s obdobím temného středověku zasahujícím hluboko do novověku a můžeme snadno podlehnout dojmu, že inkvizice a její dogmatismus vzniká a utváří se v tomto období. Pokud ale začneme zkoumat danou problematiku hlouběji, zjistíme, jak mylný názor to byl. Myšlenkové zdroje a prameny, z nichž bylo vycházeno, je nutné hledat v období daleko dřívějším. Aby získala inkviziční teorie nějakou důležitost, institucionální ukotvení a nakonec i samotné zdůvodnění pro celou svoji činnost, bylo třeba ji podpořit „historickými zdroji s odpovídající prestiží“.

Také je potřeba říci, že hranice či meze toho, čemu lze říkat hereze, nebyla velice dlouho jednoznačně specifikovaná. Hodnocením pozdějších staletí, se dá říci, že mnoho prvních křesťanských myslitelů se v průběhu svého života názorově pohybovalo mezi herezí a ortodoxií s až překvapujícími přesahy. Tato zkušenost se nevyhnula ani jednomu z otců západní teologie Tertullianovi, který byl sympatizantem montanismu, ani nejvýznamnějšímu teologovi raného křesťanství sv. Augustinovi. Jak uvádí Jiří Chalupa: „... vůbec nejvýznamnější křesťanský teolog z období raného křesťanství, byl v mládí stoupencem kacírského manicheismu“.² Jak už to bývá, po svém přestoupení ke křesťanskému učení, začal Augustin proti svým bývalým souvěrcům, ale také proti donatistům, ariánům, pelagiánům a dalším, ostře vystupovat.

Uvádím několik příkladů, v jakých typech textů hledala inkvizice svoje morální pilíře a na jaké historické odkazy se odvolávala. Původní myšlenky, které církevní otcové i inkvizitoři s oblibou využívali, lze vystopovat zejména v nejdůležitějším písemném zdroji křesťanských dějin, v Bibli. Zmínky o herezi a možných trestech nacházíme např. ve Starém zákoně, textu, který Mojžíš předal svým židovským následovníkům: „Avšak takový prorok nebo ten, kdo hádá ze snů, bude usmrcen, protože přemlouval k odpadnutí od Hospodina, vašeho Boha [...] I odstraníš zlo ze svého středu [...] Kdyby tě tvůj bratr, syn tvé matky, nebo tvůj syn nebo tvá dcera nebo tvá vlastní žena nebo tvůj nejmilejší přítel potají ponoukal: Pojďme sloužit jiným bohům [...] nepřivoliš mu a neposlechněš ho, nebudeš ho litovat ani s ním mít soucit

² CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 10.

ani ho krýt. Musíš ho zabít [...] Budeš ho kamenovat, dokud nezemře, protože tě usiloval odvést od Hospodina, tvého Boha [...] Budeš pátrat a zkoumat a dobře se vyptávat; bude-li to jistá pravda, že se taková ohavnost ve tvém středu stala, úplně vybijíš obyvatele toho města ostřím meče, zničíš ji ostřím meče jako klaté.... všechnu kořist z něho shromáždíš na jeho prostranství a město i všechnu kořist z něho spálíš jako celopal pro Hospodina, svého Boha“ (Deut., 13, 6-17).

Čtouce tyto řádky Starého zákona, vyvstává na mysli dotěrná otázka, zda toto nezní téměř jako návod na zacházení s kacíři pro některé pozdější křesťanské ochránce pravé víry. Přestože často citovaný výrok papežského legáta, cisterciáckého mnicha Arnauda Amaura de Citeaux „*Zabte je všechny, Bůh si je přebere*“³ pocházející údajně z období křížové výpravy roku 1209 proti albigenským a mající dokazovat bestialitu vůdců katolických vojáků, je mu zřejmě historicky připisován neprávem.⁴ Je nesporné, že cena prostého lidského života v tomto období se rovnala prachu pod kopyty křížáckých koní. Řídili se tedy středověké církevní autority i touto částí Bible raději než aby daly přednost humanističtějšímu řešení? Část textu příkazující pátrání, zkoumání (*inquisitio*) a vyptávání by mohla být typickým znakem pro jakoukoli inkvizici a snad nejvíce pro španělskou „*la Supremu*“,⁵ která pracovala s promyšlenou sítí udavačů. A konečně jsou tu zmíněny i tresty za odpadnutí od pravé víry a jsou to tresty končící smrtí provinilce, včetně způsobu exekuce jako kamenování, zabítí mečem či zapálením všeho. Tedy žádná politika diskuze, přesvědčování, které prosazovali první křesťanští církevní otcové (sv. Augustin, sv. Ambrož) a pro něž bylo dostatečně tvrdým trestem vyhnání a vyobcování dotyčné osoby z církve.

Často užívaný argument jako jistý metodický podklad k tomu, jak eticky zdůvodnit nutnost zbavit člověka svobodné vůle v náboženských otázkách a oprávněnost použití nějaké formy násilí, obsahuje například i Lukášovo novozákonní evangelium, argument pocházející přímo od Boha „*Pán řekl služebníkovi: Vyjdi za lidmi na cesty a k ohradám a přinut' je, ať přijdou, aby se můj dům naplnil*“ (Lk 14, 23).

³ Tamtéž, s. 27.

⁴ Srov. MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* s. 46; KUBEŠ Konrád. *Apologetická abeceda*, s. 19.

⁵ „Zakládajícím dokumentem španělské inkvizice je takzvaná *Sentenciae statuto* z 5. 6. 1449. První *auto de fe* se konalo 6. 2. 1481 v Seville“. (DUKA, Dominik, OP. *Španělská inkvizice* [online], 2011, [cit. 2015-02-11]. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Duka_Spanelska_Inkvizice.pdf>).

Také Janovo evangelium obsahuje zajímavou pasáž týkající se problému odpadlictví „*Kdo nezůstane ve mně, bude vyvržen ven jako ratolest a uschne; pak ji seberou, hodí do ohně a spálí*“ (Jan 15, 6). V této alegorii se překvapivě objevuje přímo motiv ohně jako entity, která způsobí dokonalou neexistenci „odpadlé ratolesti“, tedy celý problém je vyřešen ohněm a již není. Tato zmínka ale není pravou inspirací trestu smrti upálením na hranici, jak se může na první pohled zdát. Skutečného původce tohoto způsobu trestání odsouzených nalézáme spíše u pohanských Germánů, od kterých jej oficiálně převzal císař Fridrich II. v roce 1224.⁶

V Prvním listu Korintským píše apoštol Pavel z Efesu: „*Kdo jsou mimo nás, ty bude soudit Bůh. Odstraňte toho zlého ze svého středu!* (1 LK 5, 13).

Na několika uvedených příkladech, pocházejících přímo z Bible, lze dokumentovat, že středověcí inkvizitoři, hledající nějaké oprávnění jako morální zdůvodnění svého jednání, měli na výběr z bohaté škály výroků, pocházejících přímo z úst svatých otců, kteří radili, jak s odpadlíky víry naložit. Nebylo tedy v zásadě obtížné inkviziční dogmatiku opřít o základy, které se nabízely a poskytly i potřebnou vážnost a erudici.

⁶ MRÁČEK, Pavel K. OP, *Upalování čarodějnic a inkvizice : mýtus a skutečnost*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006, s. 34.

3 HEREZE

3.1 Pojem hereze

„Definice heretika, sestavená nejvýznamnějším právníky, je co možná nejobecnější. Podle obvyklého výkladu je heretikem ten, kdo hanobí svátosti, kdo se oddělí od jednotné církve, kdo je exkomunikován, kdo mylně vykládá Písmo svaté, kdo založí novou sektu nebo se k ní připojí, kdo chápe články víry jinak než římská církev. V představách pronásledovatelů jsou kacíři, uctívači d'ábla schopní každé špatnosti“.⁷

Existenci hříšníků a heretiků dokonce lze, podle některých historiků⁸, považovat na základě Písma za nutnou. *„Neboť musí mezi vámi být i různé skupiny, aby se ukázalo, kdo z vás se osvědčí“* (1 Kor 11, 19).

Samotný pojem hereze má původ v řeckém slově *haireesen*, což znamená zvolit. Je to tedy odkaz k volbě, volbě, lišící se od oficiální a církevními otci uznané linii nauky. Vymezení pojmu hereze bylo ovšem samo o sobě z mnoha pohledů diskutabilní. Je nutné zmínit, že křesťanský kánon Nového zákona byl přesněji stanoven až koncem 4. století, v prvních stoletích po Kristu nebyl zdaleka přesně vymezen. V tomto ohledu byly zásadními událostmi koncil v Niceji roku 325 a koncil v Konstantinopoli roku 381, kde proběhly první pokusy o jeho ustanovení. Definice víry byla oficiálně vyhlášena až na koncilu v Chalcedonu v roce 451.⁹ Proběhla tedy staletí diskuzí, než byly pojmům ortodoxie a hereze vymezeny jasnější hranice.

Stín hereze v podstatě provází křesťanství od jeho krvavých počátků v římských arénách a ukrývání jeho pronásledovaných stoupenců v podzemních kobkách, kdy byli křesťané za kacíře považováni samotnými Římany. Ve svých počátcích tak křesťanství ze zřejmých důvodů preferovalo lidskou solidaritu a také věroučnou semknutost, kterou upřednostňovalo před velkými náboženskými diskuzemi.¹⁰

⁷ ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 191.

⁸ Srov. FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, s. 89.

⁹ EVANS. Gill. R. *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006, s. 17.

¹⁰ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 10.

Je nutné zdůraznit, že postavení křesťanů se měnilo i během panování jediného vládce. Diokleciánova vláda se zprvu zdála ke křesťanství poměrně tolerantní, dokonce jeho manželka měla být křesťankou. Avšak mezi lety 302 – 304 byly Diokleciánem z neznámých důvodů vydány celkem čtyři edikty namířené tvrdě proti křesťanům. Císař nařídil bořit křesťanské chrámy, ničit literaturu a začala tvrdá perzekuce. To, co vlastně Římanům vadilo na křesťanech, i když jinak byli velice nábožensky tolerantní i k ovládnutým národům blíže specifikuje známý český historik Petr Kubín: „*Římský stát byl sice nábožensky tolerantní, vyžadoval však od svých občanů – stejně jako každý jiný stát - loajalitu. Ta se mimo jiné projevovala v kultu státních bohů, který ovšem křesťané z principiálních důvodů odmítali. Tím se vlastně dopouštěli zločinu proti státu. V očích Římanů to byli bezbožníci, kteří ohrožují řád a prosperitu říše. Také bylo obecně známo, že jejich zakladatel byl římským prokurátorem odsouzen jako zločinec*“.¹¹ V roce 313 se císař Konstantin I. rozhodl povolit takzvaným Ediktem milánským svobodné vyznávání všech náboženství v celé Římské říši. To je přelomový moment i pro všechny křesťany. Císař se rozhodl, že křesťanství pomůže ke vzkříšení jeho upadající říše, spojil křesťanskou církev se státem. Křesťané jsou tedy náhle v postavení regulérních římských občanů včetně všech práv. V postavení natolik rozdílném od krvavých divadel uvnitř arén, kterým museli projít v minulých stoletích. I když nelze říci, že by křesťané byli pronásledováni nějak systematicky po celé toto období. Záleželo spíše na osobě aktuálního vládce a také na duchovním klimatu doby.

¹¹ KREV KŘESŤANŮ BYLA SEMENEM. In: *KATOLICKÝ TÝDENÍK* [online], roč. 2013: č. 24,[cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <<http://www.katyd.cz/clanky/krev-krestanu-byla-semenem.html>>; Srov. MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* s. 30–32.

3.2 Pojetí hereze církevními autoritami středověku

3.2.1 Augustin (*13. listopadu 354 – †28. srpna 430)

Inkviziční dogmatika velmi často čerpala ze spisů sv. Augustina. Ovšem samotný Augustin prošel ve svém vztahu k herezi vývojem, který poznamenala zejména jeho zkušenost s bojem proti donatistům. Augustin, jako biskup v severoafrickém městě Hippo Regius, byl představitelem křesťanské církve, která byla s donatisty¹² v ostrém sporu. Ti zde měli v podstatě fungující církevní strukturu v čele s donatistickým biskupem. Součástí společenství byli také radikálové zvaní *circumcellions*.¹³ Augustin se snažil o znovusjednocení církve, se svým protějškem vyjednával. Donatisté o jeho polemiky nestáli, prosazovali nekompromisní přístup, považovali se za bojovníky víry, k prosazení svých záměrů používali násilí a teror. Bořili kostely, týrali a zabíjeli jak duchovní, tak prosté věřící. Augustin se ve své snaze o znovusjednocení církve a v důsledku neustálých bojů s těmito náboženskými fanatiky odvolal na podobenství o velké hostině, které obsahuje Lukášovo novozákonní evangelium.¹⁴

Augustin tato slova použil jako výzvu, za účelem donucení neústupných heretiků ke vstupu do církve. Byla to ale nešťastná volba, která ve svém důsledku vedla ke zformulování nového právního názoru „*Heretikové mají být nuceni k vlastní spáse i proti své vůli*“,¹⁵ což bylo do té doby bezprecedentní. Později se tato norma stala součástí *Concordia discordantium canonum* neboli *Graciánova dekretu*,¹⁶

¹² Donatisté – „schismatické a heretické hnutí 4. stol., které bylo důsledkem tehdejšího pronásledování křesťanů. Donatisté (jméno podle biskupa Donáta) byli proti opětovnému přijetí do církve těch, kteří při pronásledování zapřeli Krista, i když posléze činili pokání a chtěli se po vyhlášení Ediktu milánského (313 n.l.) vrátit ke křesťanství. Donatisté mj. tvrdili, že tito svým odpadnutím ztratili křest i kněžské svěcení. Učení bylo odsouzeno církví na několika synodách.“ (DONATISTÉ. [online], [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <<http://revue.theofil.cz/krestanske-pojmy-detail.php?clanek=150>>).

¹³ „...označovali se za světce, bojovníky za víru a Kristovy vojáky, táhli krajem jako žebráci nebo jako ozbrojené hordy“ (FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992, s. 73).

¹⁴ „Pán řekl služebníkovi: Vyjdi za lidmi na cesty a k ohradám a přinut je, ať přijdou, aby se můj dům naplnil“ (Lk 14, 23) – viz také kapitola 2.

¹⁵ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992, s. 73

¹⁶ „Graciánův Dekret je sbírka norem uspořádaná systematickým způsobem podle témat a doplněná komentáři, která vznikla jako akademické dílo typické pro svou dobu, pro dvanácté století. Autor této sbírky Jan Gracián, kamaldulský mnich v klášteře sv. Felixe a Nabora, žil v první polovině dvanáctého století a patřil mezi tehdejší teology a právníky v Boloni. Ve dvacátých a třicátých letech dvanáctého století sepisoval obsáhlou sbírku zákonů, kánonů a komentářů, která se zpravidla datuje do roku 1140, jelikož obsahuje také kánony Druhého lateránského koncilu (1139)“. (KAŠNÝ, Jiří: Metoda kanonického práva. In: *REVUE CÍRKEVNÍHO PRÁVA*. [online], 361/07, ročník XIII., Praha: Společnost pro církevní právo, 2007, [cit. 2016-02-02], s. 7. Dostupné z: <<http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/36-cele.pdf>>.)

uznávané sbírky právních textů, které byly základem pro první část *Corpus iuris canonici* (*Tělo práva kanonického*) ze 16. století.¹⁷ Augustin se tak svým výkladem odklonil od obecně přijímané dobové zásady, že víra by měla být záležitostí svobodného rozhodnutí a nikdo by k ní neměl být nucen násilím.

Augustin se snažil o vypořádání s herezí své doby. Odvést heretiky od zla k dobru nepovažoval za nátlak, ale za akt milosrdenství. Jeho původní vizí bylo urovnat spory smířčí cestou s využitím argumentů. Pokud tato metoda nebyla úspěšná, došlo k nasazení donucovacích prostředků světské moci, například vyhnanství nebo tělesných trestů. Jeho postoj k absolutnímu trestu, tedy trestu smrti nebyl zcela vyhraněný. Augustin ho nevyžadoval a ani neschvaloval, i když jeho možnost zřejmě připouštěl: „*Chceme je vidět polepšené, ne usmrcené, přejeme si triumf církevní výchovy a ne smrt, kterou si zasluhují.*”¹⁸

Bohužel ve svém důsledku se tyto a podobné výroky staly metodickými argumenty často užívanými jako základ etického zdůvodnění nutnosti zbavit člověka svobodné vůle v náboženských otázkách a použití nějaké formy násilí nejen ve středověkých inkvizičních procesech, ale později se na ně odvolával také Luther nebo Kalvín.

Pro pochopení historického pozadí vývoje Západu byla důležitým mezníkem také nauka o takzvaném dualismu moci duchovní a moci světské,¹⁹ která má svůj původ v 5. století. Tato doktrína odděluje a v podstatě nadřazuje moc duchovní nad moc světskou. Toto rozdělení mělo za následek mocenské boje, které vyvrcholily v 11. století takzvaným *bojem o investituru*, sporem mezi papežem Řehořem VII. a císařem Jindřichem IV. týkající se rozsahu kompetencí při dosazování církevních hodnostářů. Ukončením vleklého konfliktu byl až *Konkordát Wormský*, potvrzený I. lateránským koncilem roku 1123. Císař i papež si v mocenských požadavcích částečně ustoupili.

¹⁷ Tamtéž, s. 7-8.

¹⁸ MRÁČEK, Pavel K. *OP, Upalování čarodějnic a inkvizice: mýtus a skutečnost*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006, s. 35.

¹⁹ Papež Gelasius I. (v úřadě 492-496) je tvůrcem nauky o dvou mocích: moci duchovní, která je nezávislá na moci světské; moc duchovní tvoří těžiště, protože i králové musí skládat účty Bohu. V oblasti veřejného pořádku pak správcové církve musí poslouchat císařské zákony. Tak byl definován dualismus, na němž spočíval další vývoj Západu (FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992, s. 84).

Problematikou dualismu se zabýval i sv. Augustin,²⁰ avšak v trochu jiných intencích v období, kdy vyznával manicheismus. Pro křesťanské učení je ale dualismus herezí. Augustin se stal jedním z otců západního mnišství, je od něj odvozována augustiniánská řehole. Jako jeden z tvůrců středověké západní kultury a teologická autorita měl zásadní vliv i na otázky vnímání hereze a v jeho výkladech byly hledány odpovědi, které byly považovány za závazné. Ve 13. století, kdy se problematika kacířství stává stále více součástí života a vyžaduje tak aktuální přístup, objevuje se další významný myslitel, srovnávaný svým významem s Augustinem, a to Tomáš Akvinský.

3.2.2 Tomáš Akvinský (* 1225 – † 7.března 1274)

Akvinský se zabývá herezí ve svém díle *Summa Theologica* II-II otázce XI. zabývající se také tématem, „*Zda bludaři mají býti trpěni*“ a v záležitostech viny a trestu se vyjadřuje poměrně nevybíravě. Rozlišuje dvojí povahu věci. Z pohledu samotných „bludařů“ říká: „*A sice se strany těchto je to hřích, pro nějž zasloužili, aby smrtí byli vyloučeni ze světa. Neboť mnohem těžší je porušiti víru, skrze niž je život duše, než padělati peníze, kterými se podporuje časný život. A proto, jestliže penězokazi nebo jiní zločinci po právu ihned jsou vydáváni na smrt světskými knížaty, tím spíše bludaři, jakmile jsou usvědčeni z bludu, mohli by se nejen vyobcovati, nýbrž i spravedlivě zabíti*“.²¹ Naproti tomu ze strany církve nabádá k milosrdenství a možnosti dát provinilci i několik šancí na sebenápravu „*Neodsuzujte hned, nýbrž po prvním a druhém napomenutí [...] jestliže se shledává, že je zatvrzelý [...] pečuje Církev o spásu ostatních, odděluje je od Církve rozsudkem vyobcování; a potom ponechává je světskému soudu smrtí vyhladiti se světa*“.²²

²⁰ Křesťanství preferuje stanovisko Augustinovo, že zlo je nedostatkem dobra, podobně jako je tma nedostatkem světla či ticho absencí zvuku. To však neznamená, že zlo resp. ďábel neexistuje. Augustin o jeho existenci nepochybuje. Důležité je, že: „...*Bůh vše stvořené stvořil dobře, nelze zlo připsat k tíži ani jemu, ani stvoření. Existenci zla je vinen nikoli Bůh, nýbrž jednotlivý člověk.*“ (GROSS, Walter – KUSCHEL, Karl-Josef. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 70).

²¹ AKVINSKÝ, Tomáš. *THEOLOGICKÁ SUMMA*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1938, s. 103

²² Tamtéž, s. 103.

Tomáš Akvinský se ve stejném díle odvolává na dalšího z církevních otců a snaží se tak vysvětlit svůj postoj. Zmiňuje sv. Jeronýma a jeho prohlášení: „*Má se odříznouti shnilé maso, má se odehnati od stáji prašivá ovce, aby celý dům, všechno tělo a dobytek se nezanítil, nenakazil, nehnil, nezašel. Arius v Alexandrii byl jednou jiskřičkou; ale poněvadž nebyl hned potlačen, jeho plamen zpusťošil celý svět*“.²³

Zdá se, že za závažných okolností, za účelem zajištění obecného blaha, usmrcení provinilce považuje dokonce za nutné. Jak uvádí ve své Theologické Summě, v článku s tématem „*Zda je dovoleno zabít lidi hříšné*“ rozumově staví hříšného člověka na úroveň zvířat. Zároveň se odvolává také k autoritě Písma: „*A proto vidíme, že když ke zdraví celého těla prospívá odnění některého údu, třeba když je zahnívající a poškozující jiné, chvalitebně a prospěšně je odňat [...] A proto, je-li nějaký člověk nebezpečný společnosti a kazí ji nějakým hříchem, chvalitebně a prospěšně je zabit, aby se zachovalo společné dobro. Málo kvasu totiž nakvasí celé těsto, jak se praví I. Kor.5*“.²⁴

Abychom byli schopni alespoň částečně pochopit, proč se Akvinský vyjadřuje tak radikálně v odmítání kacířství, je potřeba vidět širší souvislosti. Tomáš Akvinský žil ve velmi nejisté době, 13. století se rozhodně nedá nazvat obdobím klidu. Násilí bylo obvyklé, odnášeli je zejména ti nejbezbrannější. Sociální vazby mezi lidmi příliš neexistovaly, cestování bylo zdlouhavé, protože obydlené oblasti byly mnohdy vzdálené, navíc vždy hrozilo nebezpečí, že se pocestný někomu znelíbí či ho bude chtít jen okrást nějaký lapka. Šlechta mezi sebou často válčila a sama se snažila o svoji ochranu, stavěním opevněných sídel. Vzdělání bylo umožněno pouze omezeným skupám lidí z řad vysoké šlechty nebo duchovenstva. Klášterní školy a knihovny, odborné a vysoké školy, byli relativně nové instituce. Mezi 10. - 13. stoletím sice zažívají rychlý vývoj městská centra, ale jak uvádí Jacques Le Goff, středověká města jsou: „*...společenstvím soustředěným na malém prostoru uprostřed rozlehlého téměř*

²³ Tamtéž, s. 103;

„*Dicit enim Hieronymus: Resecandae sunt putridae carnes, et skabiosa ovis a caulis repellenda, ne tota domus, massa, corpus et pecora, ardeant, corrumpantur, putrescant, intereat. Arius in Alexandria una scintilla fuit, sed quoniam non statim oppressus est, totum orbem ejus flamma populata est*“.

(AQUINATIS, Thomae S. *SUMMA THEOLOGICA : DE RUBEIS, BILLUART ET ALIORUM: NOTIS SELECTIS ORNATA. TOMUS TERTIUS*. Pars 2a 2ae, Rome Italy: Domus Editorialis Marietti: MDMXXXIX (1939), p. 74).

²⁴ AKVINSKÝ, Tomáš. *THEOLOGICKÁ SUMMA*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1938, s. 526.

neobydleného území“.²⁵ Bohužel nesmíme zapomínat také na všeobecnou podvýživu a pandemie, kterým do poloviny 14. století dominovala lepra a měla za následek utrpení a vymírání velkého počtu obyvatel. Jakákoli nemoc byla sama o sobě v období středověku prezentována jako trest Boží. Lékařstvím se zabýval hlavně klérus a často bylo spoléháno na pomoc svatých. Náboženství bylo provázané s každodenním životem. Panovníci odvozovali svoji legitimní moc od Boha a církev obřadem pomazání a korunovace vysokým církevním zástupcem²⁶ souhlasila s jeho panováním „z Boží milosti“. Le Goff dále poznamenává „... *středověký král je králem smluvním, který na sebe vzal závazky vůči Bohu, církvi a lidu, zejména prostřednictvím přísah skládaných při korunovaci nebo při pomazání*“.²⁷ Moc církve byla od státu oddělena, ale zároveň fungovaly jako mentálními vazbami propojený celek, takže hereze namířené proti církevní autoritě ohrožovaly i autoritu světskou, proto bylo v oboustranném zájmu její potlačení. Kacířství bylo díky Inocenci III. dáno na úroveň urážky královského majestátu a tím byl oficiálně definován stupeň jeho nebezpečnosti a spektrum trestů, které se daly očekávat.

Z dnešního pohledu jsou Akvinského doporučení, týkající se nakládání s kacíři nebo navracejících se kacířů zpět k církvi, krutá „*A proto znova se vracející jsou sice přijímáni na pokání, ne však, aby byli osvobozeni od rozsudku smrti*“²⁸ a kontrastují s doporučeními sv. Augustina nebo sv. Jeronýma, na které se Akvinský často odvolává a kteří dávali přednost kázání a přesvědčování provinilců před jejich exekucemi. Je nutné si ale uvědomit, že pohled středověkého člověka na život ovlivňovala všudypřítomná církevní dogmatika, podle níž je pozemský život pouhou cestou vedoucí k věčné spáse duše člověka. Hereze neohrožovala pouze život pozemský, ale zejména život věčný, tím že člověka odvracela a vzdalovala od Boha a pravé víry. Lze se tedy domnívat, že Akvinský svoje doporučení nevyslovuje ve zlém úmyslu, ale ve jménu víry a lásky k člověku, zejména ve jménu péče o spasení jeho duše a zcela v duchu dobového diktátu církve. Jak se říká, naděje umírá poslední...

²⁵ LE GOFF, Jacques, Město In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 381.

²⁶ Tento zvyk odkazuje k Ježíši Nazaretskému, kterého křesťané označují jako Krista (řecky Χριστοῦτες „pomazaný“).

²⁷ SCHMITT, Jean-Claude, Klerikové a laici. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 309.

²⁸ AKVINSKÝ, Tomáš. *THEOLOGICKÁ SUMMA*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1938, s. 105.

3.2.3 Východní církev

Problémem kacířství se zabývala i byzantská církev, cařihradský patriarcha sv. Jan Zlatoústý zvaný *Chrysostomos* byl zastáncem smířčího řešení. Historik Jan Malý popisuje Janovo stanovisko: „*Poprava kacíře je neomluvitelný zločin. Nikdy a za žádných okolností není dovoleno bludaře zabít. Je samozřejmě třeba heretika zavřít do vězení nebo odeslat do vyhnanství, shromáždění bludařů zakázat, ale nikdy jej nelze usmrtit.*“²⁹ Taková forma trestu pro kacíře představuje podle Jana Zlatoústého nebezpečí vytvoření fenoménu falešného mučedníka, což znevažuje oběť křesťanských mučedníků.³⁰

Byzantská církev v období kolem přelomu prvního tisíciletí byla nucena řešit problém s takzvanými bogomily. Tato sekta, vyznávající návrat k prvotnímu křesťanství, bez zbytečné zátěže vlastnictví jakéhokoli majetku „*V bohatství vidí smrtelný hřích, odsuzují samotný koncept soukromého vlastnictví ...*“³¹ (viz kapitola 3.4).

²⁹ Srov. RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*, s. 25.

³⁰ MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* [online]. Frýdek- Místek: 2007 , [cit. 2016-02-20], s. 14. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Je_dovoleno_branit_inkvizici.pdf>.

³¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE:Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 18.

3.3 Hereze starověku

Od konce 4. století se formovala starověká Christianitas. Císař Theodosius povýšil křesťanství na státní náboženství a v roce 391 bylo zakázáno na území římského císařství vyznávání pohanských kultů.³² Mnozí římstí panovníci se považovali za ochránce víry a církve, byli v tomto období konfrontováni s ariánstvím,³³ které se prosazovalo i velmi brutálními metodami.³⁴ Historik Radomír Malý srovnává v této souvislosti metodiku trestů katolického římského státu a chováním heretiků vůči druhé straně a vyslovuje poměrně tvrdou polemiku s názorem polského profesora církevních dějin Grzegorzem Ryšem, který ve svém díle *Inkvizice* uvedl, že: „*Křesťanství, které po staletí pronásledování bojovalo o toleranci, se po jejím získání jeví jako mnohem méně tolerantní než všechna jiná pohanská náboženství na území římského císařství*“.³⁵ Radomír Malý proti tomuto tvrzení staví svůj názor: „*Katolický římský stát projevoval úžasnou humánností v tom, že po všech krvavých zkušenostech s heretiky nesáhnul s výjimkou Priscilliana k trestu smrti.*“ a klade si otázku, kdo tedy jednal s větší lidskostí a tolerancí? Připouští, že: „*Christianitas prokázala intoleranci vůči pohanskému kultu. Ne však vůči pohanům – a v tom je podstatný rozdíl...*“.³⁶

Pokud hovoříme o trestech za kacířství, je třeba uvést, že v prvních staletích postihovaly provinilce ze strany církve tresty duchovní – exkomunikace či klatba. Dalším stupněm byly tresty hmotné, zejména konfiskace majetku nebo zbavení dědičského práva, přicházející na řadu teprve tehdy, když se záležitost dostala do řešení světská moc. Ta mohla také rozhodnout o vyhnanství, ale i o trestu smrti. Světští vládcové měli v přístupu k trestání kacířů radikálnější přístup než samotná církev.

³² RYŠ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 18-19.

³³ Ariánství –duchovní správce kostela v Alexandrii Arius (260-336) – alexandrijská synoda zamítla jeho učení jako herezi (318/19 nebo 323) a vyloučila ho z církevního společenství, toto potvrdil i nicejský koncil v roce 325. Arius ve svém učení například popřel Kristovo božství. (FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992, s. 61), „*Arius byl ovlivněn antickou filozofií, domníval se, že Ježíš Kristus není věčně jsoucí bytost, ale že jej stvořil Bůh a že se Bohu podobá, ale není mu roven.*“ (GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 51).

³⁴ „*Katoličtí odpůrci arianismu v Alexandrii byli v r. 340 [...] kvůli svému přesvědčení brutálně vražděni [...] Viktor z Uti podává informace o řadě katolických mučedníků z 5. stol., když ariánští Vandalové obsadili severní Afriku [...] vypuklo pronásledování, jež místy dokonce předčilo Diokleciánovo...*“ (MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* [online], Frýdek- Místek: 2007, [cit. 2016-02-20], s. 16. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Je_dovoleno_branit_inkvizici.pdf>).

³⁵ RYŠ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 20.

³⁶ MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* [online], Frýdek- Místek: 2007, [cit. 2016-02-20], s. 18-20. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Je_dovoleno_branit_inkvizici.pdf>.

Codex Theodosianus z roku 439 doporučuje trestat kacířství jako těžký kriminální zločin. Náboženství bylo garancí jednoty státu a narušení této jednoty mělo punc zrady.³⁷ Také v *Justiniánově právním kodexu* z roku 534 je uvedeno: „... *kacíře trestat stejně jako ty nejhorší zločince, protože heretik je vlastně zrádce*“.³⁸ Církev dlouhou dobu upřednostňovala mírné zacházení s provinilci „...*heretik byl chápán jako hřešící bratr*“, *kterého je možné – a nutné – na jeho omyly upozorňovat, případně ho i pokárat, v žádném případě jej ale nelze trestat*“.³⁹

Poprava Priscilliana a jeho věrných, jak už se zmiňuji výše, vykonaná v roce 385 v Trevíru byla vnímána jako velmi neočekávaný čin, který vyvolal mnoho negativních odsuzujících reakcí jak ze strany církve katolické a papeže Siricia, tak od Jana Chrysostoma a byzantské církve.⁴⁰ Priscilian byl ávilský biskup, nařčený z několika druhů herezí a údajně také mravní zpustlosti. „... *podezřelý z manichejismu, což byla dualistická hereze [...] Oficiálním důvodem jeho upálení bylo čarodějnictví*“.⁴¹ „*Jde zřejmě o první hromadnou likvidaci heretiků v křesťanských dějinách ...*“.⁴² Některé zdroje uvádějí, že Priscillian byl popraven stětím, to ale nic nemění na faktu, že byl odsouzen jako kacíř - čarodějník a popravený se souhlasem církve, což je ojedinělý precedent své doby.

3.4 Hereze vrcholného středověku

Protože historie je zejména o souvislostech, je třeba se podívat na historický časový kontext období, kdy začalo opětovně docházet k zvýšenému nárůstu teorií, které se dostávaly do sporu se stávajícími církevními kánony. Ukrajinský historik I. R. Grigulevič se zamýšlí nad skutečností, jak vlastně mohl vypadat příchod druhého tisíciletí, píše: „*Druhé tisíciletí uvítal západní křesťanský svět v nejistých obavách. Datum „1000“ nevěstilo nic dobrého.*“⁴³ Odvolává se na Hegela, podle kterého byl v brzké době očekáván zánik světa spojený s posledním soudem. Všeobecná apokalyptická nálada a strach měly za následek neracionální chování lidí, někteří se

³⁷ RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 19.

³⁸ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12.

³⁹ Tamtéž, s. 12.

⁴⁰ KÁNSKÝ, Alois P. *Inkvizice* [online] KŘESŤANSKÉ SPOLEČENSTVÍ VŠZ Praha, 1990, [cit. 2016-01-13], s. 4. Dostupné z: <<http://www.hks.re/wiki/inkvizice>>.

⁴¹ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 31.

⁴² CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 17.

⁴³ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1982, s. 57.

věnovali pokání a majetek rozdali, jiní svůj majetek prohýřili.⁴⁴ Zdá se tedy, že příchod druhého tisíciletí byl očekáván s velkými obavami, co nové časy mohou přinést. Nejistou situaci ještě podpořilo papežské schisma roku 1054, které katolickou církev rozdělilo na římskokatolickou a pravoslavnou větev. Není proto divu, že snahy o jistou nápravu církve formou návratu k hodnotám původních křesťanů narůstaly a byl to jeden z možných důvodů, proč se hnutí označovaná církví jako heretická znovu ve větším měřítku začala objevovat právě v tomto období.

Problémem byla také snaha církve o udržení kontroly společnosti, jakou disponovala v minulosti. Jiří Chalupa uvádí, že celá staletí byla praktikována Augustinova „*idea uzavřené společnosti*“, tato praxe neumožňovala jednotlivci prakticky žádný prostor k svobodné volbě a nesouvisela jen s náboženstvím, ale i s mnoha dalšími oblastmi života zejména prostých lidí. „*Hlavními rysy středověké společnosti jsou povinnost a donucovací charakter...*“.⁴⁵ Tento aspekt ale dostával povážlivé trhliny s rostoucí urbanizací a také rostoucí možností získat vzdělání. Je příznačné, že se ohniska herezí neznárodně objevovaly v osách kupeckých cest⁴⁶, kde častá výměna osob různých národností umožňovala i snadnější výměnu názorů a genezi nových teorií. Další melting-poty představovala rozrůstající se města, která v období 10. – 13. století zažívala svůj rychlý vývoj a jeho obyvatelé upevňovali svůj status v hierarchii feudálního systému. Rozvoj řemesel v těchto městech šel ruku v ruce s rozvojem obchodu a ekonomiky a následného demografického růstu. Jacques Le Goff poznamenává: „*Měšťanstvo, převrátilo feudální [...] hodnotový systém nastolením jistého rovnostářského řádu ...*“.⁴⁷ Tyto faktory jistě přispěly svým dílem k svobodomyšlnějšímu chování městských obyvatel, kteří díky svému většímu rozhledu a možná i určitému stupni vzdělání, přispívali k rozvolnění společnosti a formování vlastních náhledů na každodenní život, ale hlavně na život duchovní. Jak

⁴⁴ Tamtéž, s. 57; Srov. CHALUPA, Jiří. *Inkvizice*, s. 22.

⁴⁵ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 14.

⁴⁶ Například oblast Langedoku– „*Jedním z nejvýraznějších rysů středověké languedocké společnosti byla poměrně hustá síť měst [...] Languedoční kupci vytvořili rozsáhlou obchodní síť zasahující do Středozeří i k atlantickému pobřeží.*“ (GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 23).

⁴⁷ LE GOFF, Jacques, Město. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 381.

říká James B. Given: „... *moc nemůže být prostě redukována na záležitost vůle a úmyslu případných vládců. Je třeba také zkoumat vůli a úmysly ovládaných*“.⁴⁸

Středověkých herezí bylo mnoho, je ale možné vysledovat několik jednotlivých linií, proti kterým se vyhranila téměř všechna tato uskupení. Velkým tématem a předmětem kritiky byla sekularizace, zejména vysoce postavených kleriků. Ti, jakoby ztráceli hlavní smysl duchovního života a uspokojení jim přinášelo hromadění majetku, nezřídka získaného svatokupectvím.⁴⁹ Tento aspekt kritizovalo mnoho jednotlivců i hnutí a jejich cílem byl jednoznačný návrat k původnímu ideálu apoštolské chudoby, někdy uvedený až do extrémních podob.

Významným jednotícím prvkem téměř všech heretických uskupení je snaha o získání rituální čistoty a asketismus a tím jakési vymanění z hříšnosti okolního světa. Pojem čistoty se stal zásadním například pro humilianty v Lombardii, valdenské či katary, jejichž jméno samotné mělo význam „čistí“. Jejich pověst zasáhla i do Čech, protože čeština z jejich názvu odvodila pojem kacíř.⁵⁰ A je nutné podotknout, že zejména katarské hnutí mělo na založení biskupské inkvizice obrovský podíl.

Jedněmi z prvních těchto uskupení byli takzvaní bogomilové, kteří působili v 10. století v oblasti Bulharska. Bohatství pro ně bylo smrtelným hříchem, neuznávali církevní obřady, svátosti, ostatky, vyobrazení svatých, kult kříže, kostely a kláštery označovali za ďábelská obydlí. Jejich učení obsahovalo pojem čistoty, velmi typický pro mnohá následující heretická hnutí. Bogomilové byli velmi intenzívně potlačováni byzantskou církví, také proto, že se jeho přívrženci účastnili protibyzantského povstání. Roku 1111 byl dokonce upálen bogomilský předák Vassilios⁵¹. I přes perzekuci se v této oblasti udrželi až do 14. století.⁵²

⁴⁸ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 17.

⁴⁹ Svatokupectví (lat. simonia) - „*Svatokrádežný obchod čili koupě a prodej buď duchovních dober nebo věcí s nimiž duchovní dobro je sdruženo, aneb projevený úmysl získati nebo propůjčiti řečená dobra a věci za peníze nebo za to, co má cenu peněz [...] Předmětem s. mohou býti zejména svátosti, svátostiny, bohoslužebné výkony, akty duchovní jurisdikce, úřady církevní, členství v řeholním domě, cirk. obročí, patronátní práva, odpustky. Podle církevního práva i získávání duchovního dobra nebo věci, s níž duchovní dobro je spojeno, jiným způsobem, než jaký církev stanoví, počítá se za s.*“ (Ottův slovník naučný. Dvacátý čtvrtý díl. [online], Praha : J. Otto, 1906, s. 414–415, [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <<http://archive.org/stream/ottvslovnknauni21ottogoog#page/n441/mode/2up>>).

⁵⁰ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 19.

⁵¹ Srov. DECRET. Francois. *Máni a tradice manicheismu*, s. 118.

⁵² GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 58;

Jiří Chalupa spatřuje stěžejní jednotící téma kacířských uskupení této doby, jehož dopad by byl ve svých důsledcích pro organizaci církve fatální a poznamenává: „Obecně lze říci, že kacíři oněch dob se shodovali v tom, že Kristus nikdy nemluvil o potřebě organizované, „profesionální“ církve, takže ona řízená z Říma je vlastně samozvancem“.⁵³

Jeden z mála záznamů pocházející z 11. století,⁵⁴ vypovídá o herezi, která zasáhla duchovní i nejvyšší společenské kruhy. V roce 1022 se měl francouzský král Robert Zbožný s královnou Konstancí zúčastnit biskupské synody v Orléans. Biskupové tu vyslyšali společenství asi dvaceti osob, mezi nimiž byli kněží, jeptišky, místní šlechta a také Štěpán a Lisois. Štěpán by bývalým zповědníkem samotné královny, Lisois byl zase královým důvěrníkem. Hereze měla kořeny již v roce 1015, zasvěcenci se odvolávali k vědě, které jim bylo zpřístupněno skrze obřad vkládání rukou. Současně byli tímto aktem osvobozeni od hříchů a Duch svatý jim měl poskytnout privilegium „...úplné[ho] pochopení Písma“.⁵⁵ Skupina popírala Ježíšovo lidství, utrpení, zmrtvýchvstání i jeho zrození z Panny Marie, odmítali svátost křtu, mši i pokání. Během výslechu trvali na svých názorech a neměli v úmyslu je odvolat, díky tomu byli všichni kromě jednoho mnicha a jeptišky, na králův rozkaz upáleni. Robert Zbožný tak se stal prvním králem Francie, který dal k takovému hrdelnímu trestu pokyn.⁵⁶ Edward Peters upozorňuje, že se v tomto případě nejednalo o běžnou kacířskou epizodu z několika důvodů. Jedná se o první záznam konfliktu mezi ortodoxní církví a vzdělanými heretiky, skupina byla zajímavá i svým složením, zastoupeni byli jak duchovní tak poměrně vysoce postavené světské osoby a událost zapsal do kroniky mnich Paul z komunity Saint Pére de Chartres zřejmě na základě sdělení očitého svědka rytíře Aréfasta, který přispěl k odhalení této hereze z pozice jakéhosi skrytého agenta, působícího přímo v tomto společenství.⁵⁷

Srov. CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 18.

⁵³ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 18.

⁵⁴ Srov. EVANS. G.R. *Stručné dějiny kacířství*, s. 85.; CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 23.

⁵⁵ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 29..

⁵⁶ Tamtéž, s. 29-31.

⁵⁷ PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980, p. 66-71.

Malcolm Lambert shrnuje patrný rozdíl mezi herezemi 11. a 12. století. „*Heretici 11. století hledali v odříkání únik ze světa. Nacházeli uspokojení v sebeodříkání spojením s určitým souborem výstředních názorů, jimiž se zabývali v rámci úzkého kroužku vyvolených*“.⁵⁸ 12. století jakoby přineslo obrat, objevuje se množství nových kazatelů, kteří chtějí provádět radikální změny, jsou to reformátoři, kteří formou veřejných kázání útočným způsobem prezentují své myšlenky. Jejich kázání mají mnohdy za následek použití násilí například formou strhávání a pálení náboženských symbolů nebo třeba i rebeliemi namířenými proti feudální moci. Rozdíl oproti minulému století, kdy se vše šířilo spíše osobními kontakty, tedy velmi markantní.⁵⁹

3.4.1 Valdenští a potulní kazatelé

Mnohé později populární hereze měly v potulném kazatelství své kořeny. Takto se šířilo od 12. století například i učení valdenských. Petr Valdes byl bohatý lyonský obchodník a bankéř, který opustil svoji ženu, majetek rozdál chudým a zvolil si život potulného kazatele, živícího se žebrotou. Jeho stoupenci začali být označováni jako valdenští nebo chudí lyonští a jako dary přijímali pouze jídlo a nehonosné šaty pro svoji potřebu.⁶⁰ Problémem podobných neškolených kazatelů bylo, že neměli kněžské svěcení a laikům nebylo dovoleno kázat, aby nedocházelo k překrucování křesťanské věrouky. Tento papežský zákaz vydal už Lev I. v polovině 12. století a byl zahrnut v církevním právu: „*Kromě kněží Páně ať se nikdo neodváží kázat, buď si to mnich nebo laik*“.⁶¹ Valdesovy kazatelské začátky popsal dominikánský inkvizitor Štěpán z Bourbonu, jehož zpráva pochází z padesátých let 13. století, podle ní si Valdes nechal přeložit velkou část Písma svatého do lidové řeči, aby mu mohl lépe porozumět.⁶² Dá se tedy předpokládat, že jeho vzdělání nestačilo na to, aby byl schopen přečíst originál. Když přednesl svoji žádost o povolení kázání na III. lateránském koncilu v roce 1179, tak se mu také jeho nevzdělanost a nezkušenost

⁵⁸ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 63;

Srov. LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 148 - 160.

⁵⁹ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 63.

⁶⁰ Srov. CHALUPA, Jiří, *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 19.

⁶¹ MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*. Praha: Kalich. 1991, s. 25.

⁶² Srov. LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, s. 102.

v teologických disputacích trochu vymstila. Při diskuzi byl zahánán do úzkých cíleně mířenými otázkami pokládanými školeným scholastikem Walterem Mapem,⁶³ kterého koncil pověřil jeho výslechem. Přestože Valdesově žádosti nebyla na koncilním programu přikládána důležitost a setkal se s až přezíravým přístupem, byla mu kazatelská činnost v omezené míře povolena. Kázání ovšem podléhala kontrole příslušného biskupa a musela být založena na učení čtyř církevních otců (Ambrože, Augustina, Řehoře Velikého a Jeronýma). Valdeští zřejmě nebyli v době konání koncilu považováni za opravdový problém, protože závěry koncilu se jejich případem nezabývají, přestože problém katarského kacífství byl projednáván.⁶⁴

Činnost potulných kazatelů nebyla papežským stolcem přijímána jednotně, v roce 1184 papež Lucius III. dokonce hnutí humiliátů, valdenských a další podobná uskupení z církve vyobcoval⁶⁵. Papež Inocenc III. naopak svým podmíněným povolením⁶⁶ jejich činnost podpořil a vybraným skupinám žebravých laiků kázání povolil. Inocenc hledal způsob, jak zastavit šíření heretických nálad v oblasti jižní Francie, zejména Languedoku a také na severu Itálie, takže chtěl využít tento nový náboženský zápal. Jeho rozhodnutí však nebylo ze strany kléru přijato kladně a biskupové to pocíťovali jako omezující zásah do svých dosud výhradních pravomocí.⁶⁷

Zajímavým faktem je, že ze stejné společenské vrstvy jako Petr Valdes pocházel i sv. František, jehož otec byl obchodníkem s látkami a také vůdci hnutí humilitátů, působící zejména v oblastech Lombardie a Benátek.⁶⁸ Hugh Lawrence k tomu poznamenává: „*Ideál odříkání a dobrovolné chudoby přirozeně působil především na děti bohatých; pro lidi, u nichž chudoba a strádání byly normální situací, těžko mohl mít valný smysl*“.⁶⁹ Valdes i František z Assisi a mnoho dalších tedy patřili svým původem k vrstvě měšťanstva, kteří spolu s rozvojem měst a vzrůstající blahobytností a také vzdělaností jejich obyvatel, měli možnosti a začali přemýšlet o svém životě a životě duchovním. Začali být více kritičtí k nepravostem,

⁶³ Srov. PETERS, Edward. *Heresy and Authority in Medieval Europe*, p. 144-146.

⁶⁴ MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*. Praha: Kalich, 1991, s. 9, 25.

⁶⁵ Srov. LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, s. 105; FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, s. 149.

⁶⁶ „*Inocenc ovšem podmínil svůj souhlas tím, že laičtí bratři budou navzájem obohacovat svůj duchovní život a že se vyhnou otázkám dogmatické a svátostné teologie.*“ (LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 240).

⁶⁷ Tamtéž, s. 239-240.

⁶⁸ Tamtéž, s. 239.

⁶⁹ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 151).

vyskytujícím se v jejich okolí a stali se iniciátory změn, které považovali za nutné, což svědčilo o získání určitých svobod, jisté nezávislosti na vrchnosti. Za bezkonkurenčně nejnebezpečnější heretické uskupení byli považováni kataři.

3.4.2 Katarská hereze

Začátkem 12. století byly hereze specificky závislé na osobě jednoho kazatele, po jehož smrti bylo většinou obtížné udržet příslušnou autoritu společenství a to se mnohdy rozpadlo. Fenomén katarství byl jistým zvratem. Malcolm Lambert datuje toto období kolem roku 1140. První záznam o této herezi pochází z Porýní z let 1143 – 1144 a obsahuje jej korespondence premonstrátského probošta Everwina a sv. Bernarda z Clairvaux. Katarství se stalo v podstatě hnutím s nadnárodní perspektivou, v různých zemích bylo označováno různě, ale věroučné ideály a organizace vykazovaly společné rysy, „...ve Flandrech [...] byli zvaní „Piphles“, ve Francii „Texerant“ (pro své tkalcovství), v Německu „Cathares“, což je původně řecký termín pro „čisté“ (katharoi)“.⁷⁰

Kataři a bogomilové patrně měli stejný idealistický základ v dualistickém manicheismu a starých gnostických představách, vycházeli tedy částečně z myšlení antické a blízkovýchodní oblasti, ale také z učení prvotních křesťanských sekt.⁷¹ Původ katarských ideálů není zcela objasněn a o tématu se stále vedou diskuze.⁷² Faktem ale zůstává, že církve se cítila takovou formou návratu ke směsici starověkých náboženství ohrožena.⁷³ Proti rozmáhajícímu se vlivu společenství katarů se však postavila i jiná lidová hnutí například humilitáti nebo valdenští.⁷⁴

⁷⁰ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 88, 92.

⁷¹ Srov. FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, s. 150.

⁷² Srov. GIVEN, James, Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost*, s. 24 (pozn. pod čarou č. 28); GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*, s. 58.

⁷³ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála, 1987, s. 18.

⁷⁴ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 159.

Bogomilové, o nichž jsem se zmiňovala výše, působili od 10. století na Balkáně a zdá se, že díky mobilitě obchodníků a křížáckých vojáků byly jejich ideje dovezeny i do západní Evropy,⁷⁵ kde se rychle uchytily zejména v Německu, Anglii, Francii a Itálii. Nejznámějšími ohnisky katarství se stala oblast Languedoku, zejména města Toulouse, Carcassonne, Narbonne a Albi. Languedok měl všechny předpoklady k takovému vývoji. Osídlení bylo poměrně husté a krajina se vyznačovala vysokou mírou urbanizace, mnohá města⁷⁶ existovala kontinuálně už od římského období, takže tento způsob života tu fungoval velmi dlouho. Žily zde velké knížecí rody, rolníci měli přesto značnou osobní svobodu a mohli se svojí půdou zacházet podle svého uvážení, pokud v pořádku odváděli do vrchnostenské kasy povinné dávky. Podle některých historiků byla právě tato „kosmopolitnost“ celé oblasti důvodem, že místní obyvatelé projevovali vysokou míru náboženské snášenlivosti a tolerantně přijímali nové myšlenky.⁷⁷

Název *kataři* pochází z řeckého καθαρός *katharos*, což znamená čistý, sami však tento název nepoužívali. Nazývali se "dobří křesťané" nebo "dobří lidé" a rozdělovali se na "věřící" (*credentes*) a "dokonalé" (*perfecti*). Toto organizační řešení mohlo mít kořeny v manicheismu, kde existovalo podobné dělení na „naslouchající“ a „vyvolené“. Katarská věrouka byla založena na dualismu. Svět stvořila zlá entita – zlý bůh či ďábel a je to v podstatě vězení andělských duší, které jsou uzavřené v lidských tělech. Když člověk zemře, jeho duše hledá nějaké další stvoření (lidské či zvířecí), do kterého by se mohla znovu zrodit. Dobrý Bůh poslal jednoho ze svých andělů jménem Ježíš Kristus, aby lidem ukázal, jak se stát skrze askezi a života v naprosté zdrženlivosti, dokonalými tedy čistými (čistý = *katharoi*, odtud „kataři“ a „kacíři“).⁷⁸

Hnutí bylo hierarchizované, elitu tvořila vrstva „dokonalých“, kteří prošli procesem zvaným *consolamentum*, což označovalo křest Duchem Svatým, který umožnil jejich očistu od hříšného stvoření. Tito vyvolení jedinci tak porušili věčný kruh smrti a zrození a po své smrti se znovu nevtělují, ale jejich duše putují zpět do

⁷⁵ Srov. CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 19.

⁷⁶ Nejmnocnější město Languedocku bylo začátkem 13. století Toulouse. (GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 23).

⁷⁷ Tamtéž, s. 20-25.

⁷⁸ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992, s. 150.

nebe jako by se vraceli do svého pravého domova.⁷⁹ Katarství bylo zřejmě nejsilnější herezí, jeho organizace například v jižní Francii připomínala skutečnou alternativu ke křesťanské církvi, v roce 1167 byl dokonce uspořádán katarský církevní koncil.⁸⁰ Je pochopitelné, že následné protiakce papežské kurie byly jen otázkou času. Papež Alexandr III. se vydal rozhodnutí v roce 1179 na III. lateránském koncilu⁸¹ „*Na kathary rozšířené v jižní Francii se vyslovuje anathema, která postihuje i ty, kdo je ubytovávají a s nimi obchodují; jejich majetky se mají konfiskovat; ti, kdo podle rady biskupů se chopí proti nim zbraní, stojí pod ochranou církve jako křižáci*“.⁸²

Církev v boji proti kacírům volila zpočátku mírný přístup. Podle dostupných zpráv začali v prvních letech 13. století působit z pověření papeže Inocence III. v oblasti cisterciáckých řeholníků, kteří měli za úkol kacírství potírat⁸³. Dá se říci, že to byl jeden z prvních pokusů aktivně zapojit příslušníky mnišského řádu jako kazatele do řešení otázek hereze. Do této akce se přímo zapojil i pozdější zakladatel dominikánského řádu Dominik de Guzmán (viz kapitola 5.1). Bohužel, 14. ledna 1208 došlo k vraždě jednoho z papežových cisterciáckých pověřenců Pierra de Castelnau.⁸⁴ Viníkem byl označen hrabě Raymond a v reakci na tento brutální čin vyhlásil Inocenc III. dne 10. března 1208: „*Prohlašujeme tímto za osvobozené od všech povinností všechny, kdo jsou spjati s hrabětem toulouským feudální přísahou, pokrevními nebo jinými svazky a dovolujeme každému katolíkovu, aniž narušujeme práva vládců (tj. francouzského krále), pronásledovat osobu uvedeného hraběte, obsahovat jeho pozemky a spravovat je. Povstaňte do boje vojíní Kristovi! Vyhlaďte bezbožnost všemi prostředky, jež vám jeví Bůh! Napřáhněte daleko své paže a bijte se odhodlaně proti šířitelům kacírství; jedněte s nimi hůře než se Saracény, protože jsou sami horší*

⁷⁹ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 25.

⁸⁰ PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980, p. 121.

⁸¹ Srov. ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF – SCHMITT. *Encyklopedie středověku*, s. 187.

⁸² JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství. 1990, s. 36.

⁸³ Srov. GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*, s. 70-71.

⁸⁴ Srov. LEA, Henry Charles. *The history of the Inquisition I.*, p. 145.; ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*, s. 190.; GIVEN, James, Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost*, s. 27.

než oni".⁸⁵ Raymond ale neměl nejmenší chuť se s papežem pustit do sporu a proto učinil ponižující pokání a jeho provinění mu bylo odpuštěno.⁸⁶

Papežova výzva určená všem věřícím byla vyslyšena, nabídka územního obohacení se ukázala jako silné lákadlo. Válečné soukolí bylo spuštěno a papežští křižáci vpadli do Languedoku v červnu 1209. Přestože náboženské občanské boje trvaly v oblasti dvacet let a za tu dobu křižáci zejména pod vedením barona Simona de Montfort povraždili či „pouze“ zmrzačili obrovské množství mužů, žen i dětí, tak kontrolu celé oblasti Languedoku nikdy nezískali.⁸⁷ Dobití některých měst, například Béziers a Carcassonne, které skončilo krvavými masakry civilního obyvatelstva, jsou smutnými mementy historie nejen církevní. V podstatě to byla první křížová výprava proti křesťanskému obyvatelstvu v Evropě, původní myšlenka křižáckých tažení za účelem osvobození Svaté země od nevěřících tak jako by ztratila svoji naléhavost. Podrobný popis těchto událostí si zasluhuje mnohem více pozornosti a není předmětem této práce. Bylo však nutné je zmínit, protože události v jižní Francii byly hlavním spouštěčem vzniku inkvizice.

V roce 1229 se při příležitosti ukončení této křížové výpravy konal v Toulouse církevní koncil, jehož výsledkem bylo pětáctyřicet kánonů, v kterých jsou specifikovány postupy, na kterých bylo inkviziční vyšetřování později postaveno, například „...*na všechny laiky byla uvalena povinnost udávat poznané kacíře...*“.⁸⁸ Novinkou byl mnohem aktivnější přístup vyhledávání heretiků, který se odráží hned v prvním kánonu: „*My ustanovujeme, že arcibiskupové a biskupové musí složit přísahu a dva nebo tři laici dobré pověsti, nebo více, podle uvážení, v každé farnosti, [...] kteří musí pilně, věrně, a často vyhledávat heretiky v těchto farnostech...*“ (překlad autorka).⁸⁹ Omezení se týkalo také opisů a překladů bible: „*My zakazujeme také, aby laici vlastnili knihy Starého a Nového zákona; pokud si někdo přeje z motivů oddanosti mít*

⁸⁵ Srov. MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*, s.58.

⁸⁶ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 71.

⁸⁷ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVEKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 27.

⁸⁸ MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*. Praha: Kalich. 1991, s. 59-60.

⁸⁹ „*Canon 1. We appoint, therefore, that the archbishops and bishops shall swear in one priest, and two or three laymen of good report, or more if their think fit, in every parish, [...] who shall diligently, faithfully, and frequently seek out the heretics in those parishes...* (PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980, p. 194).

žaltář nebo breviář pro nábožné účely; ale my co nejpřísněji zakazujeme jakýkoli překlad těchto knih“ (překlad autorka).⁹⁰

Zákaz čtení bible laikům podpořil i Řehoř IX., který pochopil, jak nebezpečnou inspirací je bible v rukou heretiků a v roce 1231 vyhlásil bulu, kterou zakázal věřícím bibli číst. Tento zákaz byl formálně zrušen až II. vatikánským koncilem v druhé polovině 20. století.⁹¹

Koncil v Toulouse ustanovil v podstatě jakýsi model církevního tribunálu s rozhodující mocí biskupa. Po krutostech albigenské křížové výpravy, chtěli církevní představitelé znovu získat vliv na rozhodování o tom, kdo bude označen jako heretik a s tímto stigmatem potrestán světskou spravedlností. Bylo zřejmé, že události předchozích dvou desetiletí nesloužily jako dobrá vizitka církevní křesťanského přístupu k bližnímu a církev chtěla zabránit dalším exekucím nevinných lidí označených bez řádného procesu v jejím jménu za kacíře.

Po roce 1233 byly v Toulouse a Carcassonne zřízeny i inkviziční tribunály⁹², které byly podřízeny papežským pověřencům - dominikánům.⁹³ Zahájení jejich činnosti však neznamenal ohrožení biskupské inkvizice, dokonce od roku 1317 bylo přímo vyžadováno, aby oba druhy inkvizice spolupracovaly.⁹⁴

⁹⁰ „*The concil of Toulouse, 1229. Canon 14. We prohibit also that the laity should be permitted to have the books of the Old or the New Testament; unless anyone from motives of devotion should wish to have the Psalter or the Breviary for divine offices or the hours of the blessed Virgin; but we most strictly forbid their having any translation of these books.*“ (PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980, p. 195).

⁹¹ GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 59.

⁹² Není jistě bez zajímavosti, že v Čechách byla inkvizice zavedena až v roce 1318, během husitských bouří prakticky neexistovala a znovu ji obnovili až Habsburkové.(JODL, Miroslav. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 48).

⁹³ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 31.

⁹⁴ LEA, Henry Ch., *A History of the Inquisition of the Middle Ages, II*, New York : Macmillan, 1906. [online], [cit. 201-12-10], p. 98-97. Dostupné z: <<https://archive.org/details/historyofinquis02leah>>.

4 INKVIZICE

Pojem *inkvizice* (lat. *inquisitio*) znamená v češtině dotazování, vyhledání či vyšetřování. Fenomén inkvizice nelze chápat tak, že náhle byly římským papežem vystaveny zakládající dokumenty a ze dne na den tu byla inkvizice. Snaha katolické církve ochránit schválený církevní kánon, existovala už od prvních staletí existence této církve a určité věroučné odchylky, inspirované různými orientálními učenými, ale i samotnou Biblií, se vyskytovaly vždy. Vývoj lidské civilizace v období po roku 1000, se však díky určitým podnětům, které jsou podrobněji popsány v kapitole 3.4, stal náchylnější k prudšímu a masivnějšímu rozvoji těchto odchylek a tak také snaha církevních představitelů o redukci heretických myšlenkových proudů zákonitě nabrala na větší intenzitě. Jak se začalo ukazovat ve 12. a více pak ve 13. století, tento boj bylo třeba nějak institucionálně ukotvit a také teologicky zdůvodnit, vytvořit mu nějaká pravidla, stanovit pravomoci i případné postihy. Inkviziční činnost byla nejprve svěřena do pravomoci biskupů, ale výsledky jejich práce nebyly přesvědčivé. Kacířství v různých podobách se šířilo dál a začalo představovat stále palčivější problém jak pro církve jako takovou, vždyť Kristus nehovořil o zřízení takové organizace, tak pro základy samotného feudálního státu, protože středověký panovník vládl z pověření a s podporou církve. Bylo tedy v zájmu obou stran zapojit se účinněji do jeho potlačování.

Současné bádání charakterizuje pojem *inquisitio* jako určitý typ právní procedury, která byla využívána i pro účely boje s kacířstvím. Jak je zmíněno v úvodu, tento názor propaguje zejména *Richard Kieckhefer*, který ho prezentuje v knize *Repression of Heresy in Medieval Germany*, uvádí: „*Neexistovalo žádné institucionální pouto, které by spojovalo všechny papežské a biskupské inkvizitory do jediné organizace. Poukazovat na všechny inkvizitory společně, jako by tvořili organizovanou inkvizici je provozováním abstrakce a nebezpečně zavádějící*“ (překlad autorka).⁹⁵ Podobně navazuje například *David Burr* v článku *INQUISITION: INTRODUCTION: „Když středověký člověk použil slovo "inkvizice", odkazovalo to k soudní technice, ne k organizaci. Ve skutečnosti žádná organizace jako "inkvizice" ve smyslu řízené*

⁹⁵ „*In any event, there was no institutional bond that united all papal and episcopal inquisitors within a single agency. To refer to all such inquisitors collectively as constituting "the Inquisition" is to engage in an abstraction, and a dangerously misleading one.*“ (KIECKHEFER, Richard, *Repression of Heresy in Medieval Germany*, Liverpool: Liverpool University Press 1979, p. 3-4).

neosobní organizace neexistovala. Fungovali "inkvizitoři kacířských nepravostí," jednotlivci pověřeni papežem, zkoumající kacířství ve specifických oblastech. Nazývali se tak, protože používali soudní techniku známou jako inkvizice, což by se dalo přeložit jako "šetření" nebo "vyšetřování" (překlad autorka).⁹⁶ Tento názor je v posledních desetiletích všeobecně přijímán a odkazují na něj i mnozí další historici.⁹⁷ David Zbiral k tématu inkvizice uvádí: „Lze pozorovat utváření relativní shody na tom, že přišel čas opustit donedávna zcela převládající pojetí středověké inkvizice jako jasně vymežitelné a centralizované papežské organizace“.⁹⁸ Malcolm Lambert dále rozvíjí: „Inquisitio jako právní proces spojilo do jedné a téže osoby úřad vyšetřovatele a soudce“.⁹⁹

Inkvizice je ojedinělým fenoménem a tajemství jejího úspěchu je spatřováno zejména ve třech základních předpokladech: Prvním předpokladem je víra v posmrtný život, protože církev měla za to, že je povinna poskytnout spásu lidské duši, byť by o to dotyčný vůbec nestál. Druhým předpokladem je přesvědčení, že ti, kdo nesdílí názory církve, dopouštějí se smrtelného hříchu a ohrožují i spásu ostatních. Posledním předpokladem bylo působení církve jako opory státní moci, církev nebyla, kromě území papežského státu, samostatným státním útvarům, inkvizici tak mohla provozovat pouze se souhlasem státní moci.¹⁰⁰

Jiří Chalupa zmiňuje jednu důležitou a často opomíjenou funkci inkvizice. Pokud ve středověku propukaly mezi obyčejnými lidmi nepokoje, rabování či dokonce násilnosti, státní správa neměla téměř žádné prostředky ke zjednaní nápravy. Jakékoli policejní složky prakticky neexistovaly, k vojenskému zásahu se vojsko muselo nejprve naverbovat, nebyla to tedy žádná síla okamžité reakce, navíc to bylo nákladné.

⁹⁶ „When medieval people used the word "inquisition," they were referring to a judicial technique, not an organization. There was, in fact, no such thing as "the Inquisition" in the sense of an impersonal organization with a chain of command. Instead there were "inquisitors of heretical depravity," individuals assigned by the pope to inquire into heresy in specific areas. They were called such because they applied a judicial technique known as inquisitio, which could be translated as "inquiry" or "inquest." (BURR, David, *Inquisition: Introduction*, [online], [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/source/inquisition1.asp>>.)

⁹⁷ Srov. GIVEN, James, Buchanan. *Inkvizice a středověká společnost*, s. 32; RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*, s. 9; CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 31.; KELLY A. Henry. *Inquisition and the Prosecution of Heresy: Misconceptions and Abuses*, p. 440.

⁹⁸ ZBÍRAL, David. Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy. In: *Český časopis historický*, [online], Praha: Historický ústav AV ČR, 2012, roč. 110, č.1, s. 7, [cit. 2016-12-01]. Dostupné z <http://www.hiu.cas.cz/cs/download/cch/cch_01_2012.pdf> ISSN 0862-6111>.

⁹⁹ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 260.

¹⁰⁰ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 11.

Obvyklou strategií při podobných událostech bylo počkat, až se vše přežene. Inkvizice naproti tomu ze své podstaty podobná ohniska nepokojů vyhledávala a usměrňovala a svým působením se je snažila vyřadit z činnosti dříve, než došlo ke krveprolití. Fungovala jako jakýsi „nástroj včasného varování“.¹⁰¹

Pokud bychom církevní inkviziční činnost rozlišili podle delegování k jejímu výkonu, patřila zprvu k výhradním pravomocem biskupů, což platilo zhruba mezi 4. až 13. stoletím. Ve 13. století díky potřebě řešit masivní rozmach kacířských hnutí, papež pověřuje bojem s těmito hnutími své legáty, zejména z řad žebravých řádů – dominikány a františkány. Od této doby existuje tzv. inkvizice papežská, jejíž fungování lze vymezit 13. až 19. stoletím. Je potřeba říci, že se zrodem papežské inkvizice biskupové tuto činnost nepřestali provozovat, obě formy inkvizice fungovaly kontinuálně (viz další kapitola).

4.1 Inkviziční činnost v praxi

Inkvizice ve formě tribunálů začíná fungovat v první polovině 13. století.¹⁰² Souběžně existovaly papežské i biskupské formy tribunálů. Celý vyšetřovací proces byl velmi složitý. James B. Given vysvětluje vývoj metodiky vyšetřování během středověkého období. V raném středověku se ve forenzním vyšetřování využívalo principu *accusatio*,¹⁰³ který vycházel z římského práva. Obžalovat někoho byl oprávněn pouze poškozený, jeho příbuzní nebo vrchnost, důkazy předkládal žalobce, který ale v případě neúspěchu podléhal obdobnému postihu jako obžalovaný, pokud byl usvědčen. Jako důkaz nevinny byly přijímány boží soudy neboli ordály, další možností bylo svědectví nebo souboj. Ve 12. století začali církevní soudci používat princip *ex officio* a vypracovali metodu *denunciatio*,¹⁰⁴ žalující strana již nenesla žádná rizika. Koncem tohoto století se pak začala prosazovat procedura *inquisitio*,¹⁰⁵ při níž

¹⁰¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 140.

¹⁰² GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 30.

¹⁰³ „*per accusationem*“ – soudní proces zahájený na základě obžaloby viníka (HROCH, Miroslav-SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s.35).

¹⁰⁴ „*per denuntiationem*“ – soudní proces zahájený na základě udání viníka (Tamtéž, s. 35).

¹⁰⁵ „*per inquisitionem*“ – soudní proces zahájený na základě vyhledání viníka (Tamtéž, s. 35.).

byl soudce oprávněn k zahájení vyšetřování na základě pouhé fámy (viz kapitola 7.2). Soudci byla svěřena aktivnější role pro vyhledávání svědků i důkazů.¹⁰⁶

I.R. Grigulevič upřesňuje: „*Pomatení smyslů ani smrt obžalovaného nebyly důvodem k zastavení vyšetřování...*“¹⁰⁷ a dále upozorňuje „...i když byly shromažďovány důkazy proti obžalovanému, dělo se tak v jeho zájmu, v zájmu spásy jeho duše“.¹⁰⁸ Jiří Chalupa dodává: „*O naprosté oddanosti inkvizitorů „řemeslu“ a jejich neúnavné aktivitě svědčí i případy procesů s „mrtvými kacíři“.*“¹⁰⁹ V průběhu vyšetřování mohl někdo udat i jména již zemřelých osob¹¹⁰ a pokud byli tito lidé usvědčeni, byla jejich těla exhumována, účastnila se soudu a protože jejich obhajoba nebyla prakticky možná, bývali odsouzeni a také podrobeni trestu. Fakt, že byli již po smrti, jejich soudce nezastavil a veškeré náklady spojené s tímto hrůzným divadlem hradili příbuzní zemřelého. V případě, že obviněný spáchal sebevraždu, byl tento zoufalý čin vyložen jako doznání viny.¹¹¹

Pokud existovalo podezření,¹¹² že je někde potřebná pomoc tohoto typu, byl na místo vyslán inkvizitor. Bylo zvykem, že o svém příjezdu informoval místního biskupa, aby mohlo být připraveno oficiální uvítání a slavnostní mše. Zde inkvizitor obvykle vyhlásil „*čas milosti*“, což bylo období trvající kolem jednoho měsíce, kdy lidé měli možnost přihlásit jako kacíři sami. Pokud tak udělali, dostali rozhrěšení a byla požadována obvykle velmi mírná forma pokání, která mohla být spojena s peněžní pokutou, někdy ale i se ztrátou majetku, když bylo o dotyčném známo, že je bohatý. Po uplynutí této doby byl vyhlášen „*edikt*“, na jehož základě bylo od všech křesťanů pod hrozbou exkomunikace požadováno oznámení jmen heretiků. Odměnou za tuto službu bývaly odpustky na dobu i několika let. Identita osoby udavače byla z bezpečnostních důvodů tajena, k žádné konfrontaci tedy nedocházelo. Samozřejmě, existovalo reálné nebezpečí, že udání bude formou msty nesympatickému sousedovi či

¹⁰⁶ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 40-41.

¹⁰⁷ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 99.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 99.

¹⁰⁹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 104.

¹¹⁰ Snad nejbizarnějším soudem s mrtvým tělem byl tzv. „*Synodus horrenda*“. Byl to proces z ledna 897, papežem Štěpánem VI. bylo souzeno v té době již devět měsíců mrtvé tělo jeho předchůdce papeže Formosa, mrtvola byla dokonce opakovaně exhumována a také zhanobena. (LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS. 2009, s. 15).

¹¹¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 104.

¹¹² Srov. MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?*. s.75; CHALUPA, Jiří. *Inkvizice. Stručné dějiny hanebnosti*, s. 96.

konkurentovi. Tuto situaci se inkvizitoři snažili minimalizovat například tím, že než proces vůbec začal, byl obviněný vyzván, aby jmenoval osoby, které by měly zájem mu z nějakých osobních pohnutek uškodit. Pokud uvedl někoho ze skutečných informátorů, byl proces zpochybněn a obviněný bez soudu obvykle propuštěn.¹¹³

Informátorem mohli být chlapani od čtrnácti a dívky od dvanácti let, dokonce pokud někoho obvinilo malé dítě, byla záležitost brána jako vážné udání, bohužel, i děti mohly být podezřelé z kacířství.¹¹⁴ Trestem za nesplnění této „křesťanské povinnosti“ byla okamžitá exkomunikace, v horším případě zahájení inkvizičního procesu, protože nespolehlivý svědek se sám stával podezřelým.¹¹⁵

V případě, že byl někdo obviněn z kacířství, musel před tribunálem dokazovat svoji nevinu, což bylo velmi nesnadné, protože osoba inkvizitora reprezentovala žalobce i soudce. Samotné udání bylo bráno jako jednoznačný důkaz viny. Cílem vyšetřování nebylo prošetřit hodnověrnost udání, ale získat doznání obviněného. Proces obhajoby byl velmi komplikovaný, obžalovanému nebylo sděleno konkrétní obvinění, obžaloba byla pouze nastíněna s cílem získat přiznání „celé pravdy“. Tato strategie sloužila inkvizici k získávání nových informací, předvolaní svědci se tak často vystavovali nebezpečí kontaktu s tribunálem zbytečně a obraceli jeho nežádoucí pozornost ke svojí osobě.¹¹⁶ Bylo obvyklé, že svědci svoje výpovědi oportunisticky měnili, inkvizice k nim přihlížela snad výhradně v případě, že poskytovali nové informace o vině zadržovaného. Svědectvím ve prospěch obhajoby se dotyčný vystavoval reálnému nebezpečí, že bude označen za kacíře také: „*Všichni svědci byli v podstatě svědky obžaloby*“.¹¹⁷ Obviněný měl právo využít ke své obhajobě i služby advokáta, ten mu však byl přidělen inkvizicí a jeho cílem bylo vyšetřovaného spíše přemluvit ke spolupráci a doznání. Skutečná obhajoba byla omezena z prostého, již výše uvedeného důvodu, advokát by se hájením klientova názoru dostal do hledáčku inkvizice sám.¹¹⁸

¹¹³ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 98, 101); Srov. MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici*, s. 77.

¹¹⁴ PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980, p. 201.

¹¹⁵ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 87.

¹¹⁶ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 99.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹¹⁸ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 100.

Inkvizitor žádal po zadrženém vysvětlení jeho chování a pokud uznal, že se podezření z hereze nepotvrdilo, byl vězeň propuštěn s poučením, případně mu bylo stanoveno určité pokání. Osvobozujících rozsudků byl však minimální počet, inkvizitoři jako „neomylní soudci“ nemohli jen tak přiznat svoje pochybení. Jiří Chalupa k tématu uvádí: „*Pokud nebylo možno dotyčného odsoudit, bylo oznámeno, že prozatím obvinění nebylo prokázáno*“. Ani tento závěr tribunálu ale nebyl zárukou spolehlivé cesty ven na svobodu, stačilo aby „...v inkvizitorech souzený vyvolával podezření, [a] mohli jej držet ve vazbě prakticky neomezeně dlouho“.¹¹⁹

Pokud byly názory obviněného shledány jako kacírské a ten nehodlal svůj postoj změnit, snažili se inkvizitoři v rámci své apoštolské činnosti jeho omyl vyvrátit a poučit ho. Délka této přesvědčovací fáze záležela na trpělivosti a časových možnostech konkrétního tribunálu, bohužel významnou úlohu hrál i fakt, že dobu strávenou ve vězení, musel hradit obviněný nebo jeho příbuzní, vyšetřování tak mohlo trvat i několik let či několik desítek let, žádné lhůty neexistovaly. Paradoxně tak byli ve výhodě nemajetní vězni, o kterých se rozhodovalo bez průtahů. Hlavním smyslem výslechu bylo přiznání obžalovaného. Nebylo přímým cílem poslat někoho na hranici, „...inkvizitor považoval za svůj hlavní úkol změnit ho z „*dávlova služebníka*“ v „*božího otoka*“. Inkvizitor se snažil dosáhnout toho, aby kacír litoval svých hříchů, zřekl se kacírské víry a smířil se s církví“.¹²⁰ Jako důkaz kacířovi přeměny bylo uznáváno udání dalších osob jako společníků. Neupřesněním obvinění se inkvizitoři snažili také zamezit nežádoucím úpravám výpovědí. Během výslechu padlo velké množství různorodých otázek, jejichž účelem bylo zmatení obviněného. Úspěšný výslech byl považován za umění: „*Nejvíce ceněným způsobem, jak usvědčit kacíře, nebylo vystopovat ho za přispění třetí osoby, ale donutit ho, aby se sám dobrovolně dostavil před inkvizici a tam učinil pokání a zřekl se svých bludů, odsoudil je a na důkaz upřímnosti svého jednání prozradil všechny známé souvěrce, stoupence a přátele*“.¹²¹

¹¹⁹ Tamtéž, s. 100;

Srov. GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*, s. 111.

¹²⁰ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 103

¹²¹ Tamtéž, s. 98.

Bohužel, inkvizičním soudcům neslouží příliš ke cti využívání metod psychologického nátlaku, včetně lsti, podvodu nebo zastrašování. Metody práce inkvizitorů, prezentované jako reakce na nečestné metody heretiků skrývajících svoji víru, rozebírají a doporučují přímo inkvizitorské příručky, například příručka *Directorium inquisitorum* inkvizitora *Nicholase Eymericha* popisuje „...seznam deseti léček (*cautelae*), kterých může použít inkvizitor, aby zjistil pravdu“.¹²² Jedna z používaných nátlakových metod spočívala v nasazení provokatérů přímo do vězení, kteří měli za úkol shromažďovat informace, případně vězně přemlouvat k přiznání. Bývalo zneužito i provinilcových příbuzných, jejichž výpovědi, tedy podle inkvizitorovy verze, nešťastníkovi rozhodně přitěžovaly. Někdy byl vězeň přemísťován a obvyklé vězeňské prostředí bylo střídáno s čistým pokojem, slušnou stravou i zacházením. Dokonce byly inscenovány falešné soudy včetně rozsudků smrti v naději, že obžalovaný pod vlivem okolností sdělí požadované přiznání.¹²³ Představa, že za nějakou dobu nedokázal vězeň racionálně analyzovat svoji situaci a odlišit pravdu od spekulací, je velmi reálná.

Pravomoci inkvizičních soudů podléhaly nejen sekulární osoby, tedy šlechta a poddaní, ale i veškeré duchovenstvo, ti ovšem mohli mít tzv. exempci neboli zvláštní výjimku. „Z pravomoci inkvizičních soudů byl vyňat pouze papež, biskupové, papežští legáti a oficiálové a také sami inkvizitoři, pokud byli jmenováni papežem nebo řádových generálem“.¹²⁴

Celý průběh soudního řízení podléhal utajení, slib mlčenlivosti platil jak pro soudce, tak pro oběti či svědky a to pod hrozbou stejných trestů, které byly určeny pro kacíře. Inkvizitoři se obávali, aby nebyla jejich činnost omezována, pokud by došlo k odhalení používaných metod. Navíc zde pak bezpečně fungoval faktor strachu z neznáma. Zveřejnění metod inkvizice přineslo až období renesance, kdy se začaly vydávat paměti bývalých vězňů, kteří měli to štěstí a její zájem přežili.¹²⁵ O tom, jaký příkládala utajování informací církev význam, svědčí i to, že když se francouzský král Filip II. snažil odhalit osud svého ranhojiče, inkvizitor Quiroga mu zprvu neodpovídal

¹²² GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 75.

¹²³ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 104-105.

¹²⁴ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 37.

¹²⁵ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 32-33.

vůbec a pak králi sdělil, že nemůže potvrdit ani zadržení této osoby.¹²⁶ Rozhodnutí o vině bylo naopak oznamováno veřejně během tzv. *sermo generalis*, ceremoniálu spojeného s kázáním, jež zřejmě inspiroval pozdější známá autodafé, provozovaná španělskou inkvizicí.¹²⁷

4.1.1 Tortura

V rámci zvyšování efektivity výslechu povolil papež Inocenc IV. v roce 1252 bulou *Ad Extirpanda* využívání práva útrpného. Církev se tak ale dostávala do konfliktu, protože inkvizitoři jako její zástupci prolévat krev nesměli a ani novým výnosem jim to umožněno nebylo. Tento přístup byl praktikován ze dvou důvodů – pokud by se obviněnému teoreticky podařilo ospravedlnit své názory a vyšel z inkvizičního vězení na svobodu, viditelná zranění by vzbuzovala nežádoucí otázky po jejich původu. Inkvizice by ztratila auru tajemství a musela přiznat, co se opravdu děje se zadrženými lidmi. „*Těla mučených neměla být, pokud možno, mrzačena takovým způsobem, aby to zanechávalo trvalé viditelné následky*“.¹²⁸ Další, velmi zásadní důvod, měl pro církev až fundamentální charakter:¹²⁹ „*Neměla být – na rozdíl od světských mučireň – prolévána krev, to s poukazem na fakt, že krev za lidstvo prolil sám Ježíš a kacíři tudíž nejsou hodni se mu tímto způsobem přiblížit*“.¹³⁰

Přítomnost inkvizitorů při výslechu tak umožnil až Inocencův nástupce Alexandr IV. dekretem *Ut Negotia* z roku 1256. Důvodem byla snaha zabránit vzniku omylů a nesrovnalostí. V druhé polovině 13. století již tortura fungovala jako běžná součást inkvizičního řízení.¹³¹

¹²⁶ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 98.

¹²⁷ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE:Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32- 33.

¹²⁸ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE:Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 101.

¹²⁹ Tuto doktrínu sledovala církev i z hlediska jiných oborů, například v roce 1163 bylo koncilem v Tours vydáno prohlášení „*ecclesia abhorret a sanguine*“ (z lat. „církev se hrozí krve“), , zakazovalo se v něm provozování chirurgie lékařům, což mělo za následek oddělení „krvavé medicíny“ od akademické profese a lékařské fakulty musely zrušit výuku operativních oborů (PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva: Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha: Prostor. 2001, s. 87).

¹³⁰ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE:Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 101.

¹³¹ PETERS, Edward, *Torture*, Philadelpiha: University of Pennsylvania Press, 1996, s. 65.

Cílem využití tortury při inkvizičním výslechu bylo získání doznání, které v tomto případě muselo být ještě jednou „dobrovolně“ potvrzeno. Přiznání během mučení církev neuznávala jako právoplatné, vyžadovala opětovné doznání po 24 hodinách a až tato výpověď byla zaprotokolována s poznámkou, že „*bylo učiněno dobrovolně, bez použití výhrůžek a násilí*“.¹³²

4.1.2 Tresty

Tresty ukládané inkvizičními tribunály se zdaleka neomezovaly jen na odevzdání provinilce světskému rameni a jeho smrt. Existovala celá škála církevních trestů, od nošení ponižujících znamení, které zavedl Dominik v roce 1208 nebo v pozdější době přímo celých kajícíckých obleků, na kterých byly vyšity motivy kříže, čertů nebo šlehajících plamenů. Dotyčný byl samozřejmě díky tomu terčem posměchu a musel čelit útokům okolí na svoji osobu. Mezi další tresty patřilo konání různých náboženských poutí, exkomunikace, galeje nebo vězení. Téměř vždy byl trest spojen s bičováním a konfiskací majetku. Povinná účast na křížových výpravách, patřila ve 13. století také k trestům za kacířství, nakonec ale zvítězily obavy, že se tímto způsobem bude kacířství šířit dál a trest se přestal používat.¹³³ Henry Ch. Lea popisuje třístupňový systém inkvizičního vězení. V obyčejném vězení neboli *murus largus* žili vězňové ve společných celách a nebyli spoutáni. V těžkém žaláři neboli *murus strictus* „...*byl vězeň vržen do malé, temné a nejvíce odporné kobky, s řetězy na nohou - v některých případech připoutaný ke zdi. Toto pokání bylo vyhrazeno pro ty, jejichž činy byly nápadné nebo těm, se provinili křivou přísahou nebo neúplným doznáním, vše záviselo na uvážení inkvizitora*“.¹³⁴ Nejtěžší formou vězení byl *murus strictissimus* „...*s řetězy na obou rukách a nohách*“.¹³⁵ Ať už vězeň prošel jakýmkoli stupněm tohoto vězení a možná jeho tělo zůstalo navenek relativně neporušené v důsledku rafinovaných způsobů mučení, nelze popřít, že pokud tuto zkušenost vůbec přežil, musela nutně mu zůstat velmi bolavá duše s těžko představitelnými traumaty, o kterých měl zakázáno s kýmkoli mluvit. Dle současných měřítek humanity je těžko

¹³² GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 106.

¹³³ Tamtéž, s. 112-113.

¹³⁴ LEA, Henry Ch., *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, I, New York: New York : Macmillan, 1906. [online], [cit. 2016-01-10], p. 487. Dostupné z:

<<https://archive.org/details/inquisitionofmid01leahuoft>>.

¹³⁵ Tamtéž, s. 487.

představitelné, že lidská bytost, která byla dlouhou dobu vydána na milost svým soudcům, přežívala v trýznivých podmínkách vězení a možná byla podrobena i bolestivému mučení, může začít znovu fungovat jako předtím a vrátit se zpět do každodenního života. Podobné případy jsou však popsány. Jiří Chalupa uvádí případ španělského univerzitního profesora Fraye Louise de Leóna, který byl zatčen přímo při přednášce „... když jej po čtyřech letech propustili, vrátil se prý za katedru a plynule navázal na výklad“.¹³⁶ Chalupa poukazuje zejména na trpké pozadí tohoto příběhu, říká „... lze vytušit panický strach obětí inkvizice, znemožňující jakýkoliv komentář na adresu jejich zkušeností s děsivým tribunálem“.¹³⁷ I.R. Grigulevič přísné zacházení se zadrženými potvrzuje: „V souladu s pokyny Inocence IV. z roku 1247 inkvizitoři, když propouštěli vězně, ho upozorňovali, že při prvním podezření bude ihned zatčen a krutě potrestán bez procesu a vyšetřování“.¹³⁸

4.2 Ecce hommo inkvizitor

Inkvizitorské kandidáty jmenoval do úřadu papež, který měl hodnost nejvyššího inkvizitora. Obvykle pocházeli z řad dominikánů či františkánů, nebylo to však striktní pravidlo, ojediněle se objevovali řeholníci z jiných řádů nebo laici někdy dokonce i bývalí heretici. Příkladem poslední možnosti byl zejména dominikán *Robert Le Bourgues*, bývalý katar, jehož kariéra stoupala a v roce 1235 se stal generálním inkvizitorem Francie. Kvůli jeho brutálním metodám, jež mu vysloužily přívlastek „protikacířské kladivo“, byl papež nakonec nucen zasáhnout a *Le Bourgues* strávil zbytek života ve vězení. Tento případ byl však spíše výjimkou. Jak uvádí Jiří Chalupa: „Inkvizitoři byli prakticky beztrestní, neboť i za velmi drsné přehmaty bývali potrestáni v naprosto výjimečných případech“.¹³⁹ Častějším jevem bylo spíše to, že spravedlnost vzali do svých rukou příbuzní oběti. Takto byl zavražděn například v roce 1227 německý inkvizitor *Konrád z Marburgu*, premonstrát,¹⁴⁰ proslulý svojí krutostí a brutalitou nebo dominikán *Petr z Verony*, inkvizitor pověřený dohledem nad severní Itálií, jež byl po své smrti v roce 1252 dokonce prohlášen mučedníkem a patronem

¹³⁶ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 123.

¹³⁷ Tamtéž, s. 124.

¹³⁸ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 114.

¹³⁹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 34.

¹⁴⁰ Srov. DECRET, Francois. *Máni a tradice manicheismu*, s. 124.

inkvizice.¹⁴¹ K výčtu těchto svojí brutalitou proslulých inkvizitorů je nezbytné připojit ještě jedno velmi známé jméno a to jméno prvního španělského inkvizitora *Tomase Torquemady*, který se nejen „zasloužil“ o odsouzení mnoha desítek tisíc lidí jako heretiků, ale dal také v roce 1492 podnět španělskému králi ke katolizaci španělského židovského obyvatelstva, čímž odstartoval tragickou mašinérii.¹⁴² Je ovšem nutné zmínit, že toto jsou opravdu odstrašující příklady náboženského fanatismu a lidské krutosti. Podle výzkumů z posledních let mnoho inkvizitorů přistupovalo ke kacířům v duchu návratu zbloudilého bratra s přiměřenou vlídností. Christine Caldwell Amesová uvádí: „*Dominikánští inkvizitoři viděli svou práci jako naplnění svého prázkladního pastoračního a apoštolského poslání*“ (překlad autorka).¹⁴³

Postupem doby se k získání inkvizitorského postu ustálily, dalo by se říci, personální požadavky. Papež Kliment V. stanovil začátkem 14. století dolní věkovou hranici na 40 let. Bylo poměrně důležité, aby kandidát již měl autoritu a určité zkušenosti. V roce 1245 dal Inocenc IV. inkvizitorům zvláštní výsadu, která je opravňovala odpouštět si navzájem svoje „profesní pochybení“. Výkon činnosti inkvizitora byl zajištěn církevním právem a kdokoli by mu bránil, mohl být vyobcován z církve. Inkvizitor měl rozsáhlejší pravomoci než biskup i když většinou fungovali ve spojení a rozsudky se vyhlašovaly s jejich vědomím. Církevní ochrana a beztrestnost se vztahovala i na příbuzné inkvizitorů a jejich zaměstnance a disponovali i dalšími privilegii, například právem nošení zbraně, nepodléhali církevním ani světským soudům a jejich urážkou se dotýčný vystavoval nebezpečí obvinění z pokusu bránění činnosti svatého úřadu.¹⁴⁴

¹⁴¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 34.

¹⁴² HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 85.

¹⁴³ „*Dominicans, then, dominated heresy inquisitions not because of their prominence in theology [...] but ether because of their foundational pastoral and apostolic vocation*“ (CALDWELL, Ames, Christine, *Righteous Persecution Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages*, [online], Philadelphia: University of Pennsylvania Press: 2008, p.7 [cit. 2016-02-14]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books/p/pennpress?id=BKX3PmrvY_gC&pg=PA23&hl=EN&source=gbs_toc_r&cad=1#v=onepage&q&f=false>.

¹⁴⁴ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 91-95.

Funkce inkvizitora byla v podstatě spojením několika úřadů do jednoho;¹⁴⁵ inkvizitor byl vyšetřovatelem, osobně vyhledával podezřelé, shromažďoval důkazy a vyslýchal svědky; další jeho úkony z něj činily prokurátora, protože sestavoval obžaloby a v neposlední řadě fungoval jako soudce.¹⁴⁶ Úřad inkvizitora byl primárně založen na pevném morálním profilu, rozsáhlé pravomoci ve spojení s tajnými procesy, možnost použití tortury a neexistence jakékoli kontroly, to vše dávalo jednotlivcům až přílišnou moc, které bylo možno lehce zneužít. Přílišná krutost při výsleších však nemusela nutně vypovídat pouze o sadistických sklonech svého majitele, neméně bezohledný mohl být příliš nadšený byrokrat pátrající po jakékoli známce hereze podle inkvizitorské příručky nebo ambiciózní duchovní toužící po velké kariéře. Nicméně roli mohly hrát i majetkové zájmy, jak uvádí Amedeo Molnár: „*Od roku 1311 připadala celá třetina hmotných statků, zabavených kacířům, příslušnému inkvizitorovi*“.¹⁴⁷

4.3 Vypovídací hodnota inkvizičních záznamů

Zhruba od konce 12. století začali evropští vládci preferovat uchovávání informací v podobě psaných dokumentů, což úzce souviselo s budováním archivů jako míst jejich uskladnění. Papežský úřad v tomto ohledu nebyl výjimkou. Příslušníci nově vzniklých žebrových řádů spolu s dalšími učenci pocíťovali potřebu vytvořit přehledné systémy, které by jim umožňovaly nalézat potřebné dokumenty v krátkém čase. To vedlo například k vytvoření analytických seznamů názvů kapitol, konkordancí a abecedně seřazených rejstříků. Inkvizitoři působící v Languedoku v první polovině 13. století tak už byli vybaveni určitými znalostmi práce s vytvářením a zpracováváním dokumentů. Z výsledků obviněných byly obvykle pořizovány písemné záznamy, jimž přikládali velkou důležitost jako cennému zdroji informací. Dokonce koncilními nařízeními z let 1251 a 1255, bylo řešeno správné vedení a také pořizování duplikátů inkvizičních registrů. Bohužel, velká část takto pořizovaných materiálů se do dnešních dnů nedochovala, ať už byla cíleně zničena nebo ztracena. S některými dokumenty se můžeme seznámit v podobě pozdějších přepisů. Z tohoto důvodu nejsou vědci dnes

¹⁴⁵ Srov. HROCH–SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*, s. 35.

¹⁴⁶ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 98.

¹⁴⁷ MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*. Praha: Kalich. 1991, s. 89.

schopni úplně rozkrýt mechanismus pořádání inkvizitorských záznamů, přestože některá dochovaná registra svědčí o velké pečlivosti, s kterou byla sestavena. Za snad nejpodrobnější dodnes písemně dochovaný materiál, lze považovat registrum biskupa *Jacquese Fourniera*, datované počátkem 14. století, jehož záznamy pocházejí ze soudních procesů vedených inkvizičním tribunálem v Pamiers, který sám řídil.¹⁴⁸

James B. Given odkazuje na *Jeana-Marie Vidala*, který v práci „*Le Tribunal d'inquisition de Pamiers*“, kterému se podařilo nastínit postupy Fournierových notářů při zpracovávání výslechů svědků pro účely archivace. Prvním dokumentem, který vznikl přímo při výslechu, byly notářovy poznámky zapisované do výslechového protokolu. Poznámky byly pak přeloženy do latiny a přepracovány do oficiálního dokumentu inkvizice, který se ukládal k archivaci do registru. S tímto dokumentem, znovu přeloženým do jeho rodného jazyka, byl po skončení procesu seznámen i odsouzený, od kterého bylo požadováno, aby potvrdil jeho pravdivost. Konečným krokem bylo opětovné přepsání celé výpovědi na pergamen a její svázání do knižní podoby, která byla uložena do vatikánské knihovny.¹⁴⁹

Dalším příkladem dochovaného manuskriptu, cenného z pohledu metod zacházení inkvizitorů s informacemi, je *Liber sententiarum* od inkvizitora *Bernarda Guie*. James B. Given poznamenává: „*U archivních dokumentů však není tak důležitý pouhý fakt, že existují, ale spíše schopnost dalších uživatelů nalézat v nich informace a rozumět jim*“.¹⁵⁰

Z výše zmíněného textu je patrné, že díky důrazu, jaký inkvizitoři kladli na pečlivý systém archivace dokumentů, stala se tato metoda jedním z důvodů jejich úspěšnosti. Nebyl to jen pouhý záznam průběhu procesu, uchování záznamů a hlavně schopnost jejich opětovného nalezení, z nich dělala účinný nástroj usvědčování heretiků. Inkvizitoři byli schopni dohledat záznam o předchozím procesu, výpověď obviněného konfrontovat s aktuální situací. „*S únavnou pravidelností nacházíme na koncích zápisů z nových výpovědí poznámku, že tato výpověď nesouhlasí se svědectvím, které bylo předtím podáno jinému inkvizitorovi*“.¹⁵¹ Inkvizitoři tak mohli odhalit například křivou výpověď svědků nebo porušení zákazů týkající se členů

¹⁴⁸ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 15, 45-48.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 49.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 50.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 64.

rodiny heretika. Pokud měl inkvizitor k dispozici několik záznamů z výsledků, mohl samozřejmě i daleko efektivněji vést celý proces soudu. Problémem vypovídací hodnoty záznamů inkvizice ale často bývalo to, co bychom dnes kvalifikovali jako „informace ztracené v překladu“. Vzhledem k tomu, že v praxi byl výslechový protokol několikanásobně překládán a přepisován, je nanejvýš pravděpodobné, že docházelo k posunu významů. Nemluvě o tom, že totéž se mohlo stát při opisování celých register, což se provádělo z obavy ze ztráty informací.¹⁵²

U nás se analýzou a úskalími inkvizičních záznamů zabývá David Zbiral, například ve své esejí *Inkviziční záznamy jako pramen historického bádání: možnosti, omezení, strategie čtení* z roku 2012 kde uvádí: „Podobu a obsah výpovědí dále silně ovlivňuje skutečnost, že inkvizitor obvykle postupoval podle předem sestaveného dotazníku. I celé úryvky z výpovědí tedy mohou zachycovat spíše slova inkvizitorova než svědkova. Z inkvizitorovy otázky „Věříš tomu a tomu?“ v záznamech obvykle zůstává jen odpověď: „Jan řekl, že věří/nevěří tomu a tomu.“ [...] Jak je patrné, využívání dotazníku a ustálených formulí představuje nejen způsob výběru informací, ale i způsob jejich úpravy a standardizace“.¹⁵³ Užíváním určitých šablon pro účely výslechu však problém zkreslení nekončí, mohlo docházet také k preferenci a úpravě určitých informací vytržených z kontextu výpovědi obviněného, jak ze strany inkvizitora, tak i ze strany zapisujícího notáře. Tyto praktiky jsou zcela příznávány a dokonce oficiálně prosazovány samotnými inkvizitory, například inkvizitorská příručka Bernarda Guie *Practica inquisitionis heretice pravitatis* z dvacátých let 14. století doporučuje, aby se nezapisoval celý výslech, ale pouze pasáže týkající se jádra problému. Cílem bylo, aby celý proces výslechu byl v konečném záznamu standardizován, aby nemohlo vzniknout podezření, že některému případu inkvizitor věnoval více pozornosti než jinému. K dalším úskalím přesnosti dochovaných zpráv patří otázka po samotných schopnostech inkvizitorů a zapisujících notářů, například jakou měli tito lidé znalost jazyka či konkrétního dialektu, v němž obviněný vypovídal. Určující pro kvalitu výpovědí byly také časové limity konkrétních tribunálů,

¹⁵² Tamtéž, s. 58.

¹⁵³ ZBÍRAL, David. *Inkviziční záznamy jako pramen historického bádání: Možnosti, omezení, strategie čtení. Dějiny - teorie - kritika*, [online], Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2012, roč. 9, č. 2, [cit. 2016-02-13], s. 202-203.
Dostupné z: <<http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=320>>.

dochované záznamy bývají stručnější, pokud bylo třeba provést výslechy mnoha lidí.¹⁵⁴

Mnozí historici poukazují v souvislosti s narativní hodnotou inkvizičních záznamů na používání práva útrpného. Zastávají názor, že zařazením tortury do vyšetřovacího procesu byl limitován počet účastníků vyšetřování na jediného, tedy osobu soudce, s jehož názory se musel obviněný ztotožnit.¹⁵⁵

Na vyšetřovací postupy inkvizitorů a jejich představy o herezích obecně měly velký vliv tzv. inkvizitorské příručky. Byly to knihy návodů, jak postupovat při identifikaci kacíře a specifikaci konkrétní formy hereze a obsahovaly velké množství doplňujících informací, které mohl inkvizitor využít. K nejznámějším patří již výše citované dílo dominikána Bernarda Guie *Practica inquisitionis heretice pravitatis*,¹⁵⁶ vydané roku 1323, nejstarším dochovaným je pak *Processus inquisitionis*, pocházející zřejmě z let 1248 – 1249. Tyto manuály vycházely právě zejména z informací uchovávaných v archivech, bohužel často již neaktuálních a vytvářejících tak neodpovídající myšlenková schémata o rituálech a zvyklostech vyšetřovaných osob.¹⁵⁷ Malcolm Lambert poznamenává, že: „*Nejzávažnější nebezpečí však spočívalo ve špatném pochopení výpovědí heretiků a v jejich nevědomém pokřivení, k čemuž docházelo buď překombinovanými otázkami, nebo příliš tvrdšíjním lpěním na některých apriorních vzorech hereze, které inkvizitor získal z polemických traktátů nebo příruček a pak násilným výslechem vnucoval vyděšenému podezřelému*“.¹⁵⁸

Je nutné si uvědomit, že obě protistrany pocházely z jiného sociálně-kulturního prostředí, také vzdělání či intelekt některých obviněných mohly hrát významnou roli pro schopnost porozumět inkvizitorům coby školeným scholastickým disputátorům. Cílem jiných vyslychaných mohlo být, podat svoji výpověď co nejvíce zmateně, aby zůstala pravá hereze neodhalena a skryta pod rouškou nepřičetnosti. Schopnost analýzy archivovaných záznamů znamenala pro inkviziční proces cenný zdroj informací a účinnou techniku donucovací praxe a vzhledem k faktu, že výsledkem

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 203-208.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 202.

¹⁵⁶ Podrobnější rozbor příručky *Practica inquisitionis heretice pravitatis* vypracoval James B. GIVEN. *Inkvizice a středověká společnost*, s. 50-54. nebo anglický překlad této příručky od Davida BURRA (BURR, David. *BERNARD GUI: INQUISITOR'S MANUAL*. [online], [cit. 2015-12-27]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/source/bernardgui-inq.asp>>.

¹⁵⁷ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 72.

¹⁵⁸ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 260.

inkvizičního procesu mělo být provinilcovo „doznání“, výrazným způsobem dopomáhala k dosažení cíle.

K celosvětově známým studiím založeným na lokálních inkvizičních záznamech patří například *Benandanti* či slavné mikrohistorické dílo *Sýr a červi* od italského historika Carlo Ginzburga, jež byly přeloženy i do češtiny.

5 ŘEHOLNÍ ŘÁDY ZAPOJENÉ DO INKVIZIČNÍ ČINNOSTI

Na Západě docházelo od 11. století k výraznému nárůstu vzniku různorodých komunit. Některá uskupení s asketickými prvky byla základem pro vznik nových církevních řádů, například cisterciáků. Zhruba od začátku 13. století se formovaly takzvané *žebravé řády* neboli *mendikanti* (z lat. *mendicans* – *žebrájcí*), ke kterým patřili *františkáni*, *dominikáni*, *karmelitáni* a *augustiniáni*. Tyto žebravé řády byly založeny na osobní chudobě i chudobě celého společenství. Hlavní myšlenkou bylo přiblížení se ideálu apoštolského života - *vita apostolica*.¹⁵⁹ Další méně známé žebravé řády, jako například *trinitáři* neboli *mathurini* či *serviti*, se věnovali určité specializaci své hlavní činnosti. Cílem trinitářů bylo vykoupit za získané almužny křesťanské otroky z muslimského zajetí. Italský řád *servitů* provozoval špitálnickou činnost.¹⁶⁰

Obecně tyto řády představovaly v době svého vzniku začátkem 13. století novou vývojovou linii organizace řeholního života.¹⁶¹ Odmítnutí majetku, permanentní chudoba a askeze, to byly pouze jedněmi z příznaků mnohem podstatnější změny vnitřního postoje. Důležitým mezníkem bylo, že „...*žebravé řády [se] zřekly izolace a klášterní klauzury, aby se v tehdejší společnosti mohly věnovat činnému pastýřskému poslání, odtrhly se tak od jednoho z nejzákladnějších principů tradičního monasticismu*“.¹⁶² Tito řeholníci, aby mohli splňovat svoje misie, vedli potulný způsob života. Putovali mezi kláštery, které jim sice mohly poskytnout určité zázemí, zcela se tak odlišili od tradičního pojetí mnicha, který žil na jednom místě, kde byl vázán

¹⁵⁹ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 146;

Srov. GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST*, s. 20; LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, s. 105.

¹⁶⁰ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 268-9.

¹⁶¹ Srov. LEA, Henry Charles. *The history of the Inquisition I.*, p. 265.

¹⁶² LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 235.

řeholními sliby.¹⁶³ Mendikanti byli proto často označováni i hanlivě jako „...gyrovagi - potulní mniši, pro něž měl svatý Benedikt vyhrazeno nejhlubší opovržení“.¹⁶⁴

Jak je už zmíněno výše, prvními řeholníky, kteří byli na zcela na začátku 13. století pověřeni papežem Inocencem III. potíráním hereze v jižní Francii byli cisterciáci. V této době ovšem ještě neexistovaly dva církevní řády, které zasáhly do dějin inkvizice nejzásadněji, tedy dominikáni a františkáni. Aspekty, které se pro činnost žebravých řádů staly typickými, jako vnitřní pokora, askeze, dobrovolná chudoba, důraz na vzdělání a mobilita udělaly z jejich členů ideální kandidáty pro výkon inkviziční činnosti. Mniši nebyli ovlivněni touhou po majetku, teoreticky tedy byli zcela nezkorumpovatelní, díky své mobilitě pravděpodobně neměli žádné osobní vazby v místech, kam byli posláni a nebyli tak ovlivnitelní, ať už pozitivně či negativně, jako místní biskupové. V neposlední řadě teologické vzdělání, zejména dominikánů, bylo na vysoké úrovni. Dalo se tak předpokládat, že rozhodnutí týkající se posouzení herezí budou objektivní a nezaujatá, primárně založená na autoritě Písma svatého. Všechny tyto aspekty byly zřejmě uváženy, než se papež Řehoř IX. v roce 1233 rozhodl, pověřit příslušníky dominikánského řádu bulou *Ille humani generis* prováděním tak specifické činnosti, jako byla inkvizice.

5.1 Řád bratří kazatelů - dominikáni

Misijní činnost cisterciáků v Languedoku se nesečkávala s očekávaným úspěchem, ale byl v ní skrytý další rozměr. V roce 1203 podnikl *Diego de Azevedo*, biskup z Osmy a jeho podpřevor *Domingo* diplomatickou cestu a v jižní Francii se poprvé narazili na katarskou herezi. Při návratu v roce 1206 se rozhodli k boji proti katarské herezi připojit¹⁶⁵. Dominik cisterciáckou misii dokonce kritizoval, protože viděl důvody neúspěchu jako zřejmé. Peter Ferrand, životopisec sv. Dominika, zaznamenal rozmluvu mezi řeholníky: „*Diego a jeho mladý společník poukazovali na to, že oba cisterciáčtí opaté byli příliš zatíženi prelátskými manýry a početným*

¹⁶³ Srov. HRDINA, Antonín Ignác JUDr., O.Praem. Graciánův Dekret ve zkratce . In: *Revue církevního práva* 7 [online], č. 2, 1997, [cit. 2016-02-01], s. 104. Dostupné z: <<http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/RCP-7-2-97.pdf>>.

¹⁶⁴ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 235.

¹⁶⁵ Srov. LEA, Henry Charles. *The history of the Inquisition vol. I.*, p. 141.

doprovodem. S duchovní elitou katarské sekty, tzv. „čistými“ [...] se totiž mohl měřit jen ten, kdo sám žil v chudobě a duchu evangelia. Jen takový člověk směl doufat, že mu bude dopřáno sluchu“.¹⁶⁶ Na Dominika celá situace zapůsobila velmi silně a rozhodl se pro založení nového řádu žebravých bratří, kteří by vyznávali život v duchu evangelia.

Dominikánský řád či spíše *Řád kazatelů* (*ordo praedicatorum*, odtud označení za jménem OP), což je jejich oficiální název, byl založen na myšlence apoštolského života neboli *vita apostolica*, což již od 12. století představovalo život potulného kazatele, bez jakéhokoli majetku, žebráka závislého na darech okolí. Také byl řádem vzdělanců a veškerá činnost byla podřízena misijním a pastoračním účelům.¹⁶⁷ Teologické fakulty řady evropských vysokých škol byly svázány s dominikány.¹⁶⁸ Nejvýznamnější scholastičtí filozofové Albert Veliký a Tomáš Akvinský patřili k tomuto řádu.¹⁶⁹

Papežské schválení řádu získal Dominik až od papeže Honoria III. v roce 1216, jež Honorius ještě potvrdil bulou v roce 1218 a specifikoval řád jako kazatelský. Aby mniši mohli vykonávat pastorační činnost efektivně a získali obratnost ve vedení disputací, bylo třeba získat určitý dispens od přísného klášterního režimu založeného na modlitbách a práci, zejména pro kazatele pohybující se mimo klášter a pro studující mnichy.¹⁷⁰ Vyhledávání a boj proti heretickým názorům brali dominikáni od začátku velmi vážně a dokonce v rámci zvyšování prestiže svěřeného úkolu, nazvali v duchu Augustinovské vize o prvotním hříchu prvním Velkým inkvizitorem samotného Boha¹⁷¹, který potrestal Adama a Evu jako první kacíře, vyhnáním z ráje.¹⁷²

¹⁶⁶ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 250.;

Srov. ZERNER, Monique Hereze. in: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*, s.190; LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 144.

¹⁶⁷ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 250-251.

¹⁶⁸ Srov. GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*, s. 78.

¹⁶⁹ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 27-28.

¹⁷⁰ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s 215-252.

¹⁷¹ Srov. HROCH-SKÝBOVÁ. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. s. 35.

¹⁷² CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE:Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 35.

Název *dominicanus* býval s nádechem posměchu interpretován jako *psi páně* – tedy *domini canis*, což ještě podpořil pes s hořící pochodní v tlamě, který býval vyobrazen na řádovém znaku.¹⁷³ Šlo o slovní hříčku, která snad vznikla v souvislosti se snem Dominikovi matky, které se zdálo, že se jí místo dítěte narodí pes. Dominikáni se zodpovídali přímo římskému papeži a byli pro svůj téměř vojenský charakter, podmíněný přísnou kázní pod vedením generála, nazýváni také „*Kristovou stráž*“. Členové řádu byli často vysíláni na misie do nekatolických zemí, například již v roce 1233 byl založen klášter u Kyjeva, objevili se také v Čechách a Polsku a v roce 1247 byli dokonce členy poselství k mongolskému chánovi a o dva roky později byli posláni i do Persie. I. R. Grigulevič poznamenává: „*Jestliže dominikáni byli jakousi elitou katolické církve, měl druhý řád – františkáni, který rovněž vznikl na počátku 13. století, získat na stranu církve lidové vrstvy a hlásat mezi nimi smíření, pokoru a lásku k utrpení*“.¹⁷⁴

Papežským pověřením Řehoře IX., které zmocňuje dominikány jako kazatelský řád vyhledávat a bojovat proti kacířství, byla bula *Licet ad capiendos*. Bulou *Ille humani generis*, pak papež nařizoval biskupům, aby byli novým inkvizitorům nápomocni. Tyto buly (viz kapitola 7.4), obě z roku 1233, v podstatě změnily způsoby boje proti kacířství, mimo jiné zapojením dalších aktérů, jimiž byly právě některé nově vzniklé žebравé řády. Ukázalo se, že to byl velmi prozíravý tah, protože tyto řády měly, jak je zřejmé z textu, specifika, která nesporně pouze episkopální forma výkonu inkviziční činnosti nemohla nabídnout.

Dominikánům i františkánům byla ze strany papežského úřadu poskytována v jejich inkviziční činnosti rozsáhlá podpora i ochrana. Fungovali nezávisle na místních biskupech,¹⁷⁵ nepříslušeli pod jejich kontrolu a proti rozsudkům bylo možné se odvolat pouze k papeži. Díky širokým pravomocem a také své mobilitě získali punc „*papežských vyzvědačů*“. V druhé polovině 13. století se začalo ukazovat, že řízení mnoha inkvizitorů bylo pro papeže, zaneprázdněného i jinými úkoly, obtížně

¹⁷³ Latinský výraz „*canus*“ nemá shodný význam jako „*canis*“-pes. Znamená spíše „*velebný*“, „*ctihodný*“ (NOVOTNÝ, František. *Latinsko-český slovník*. Praha: Koniash Latin Press. 1999, s. 180).

¹⁷⁴ GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 78.

¹⁷⁵ Srov. CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 30.

zvladatelné. Urban IV. proto jmenoval *generálním inkvizitorem* kardinála Caetana Orsiniho. Kvůli mocenským bojům však byl úřad nakonec zrušen.¹⁷⁶

5.1.1 Domingo de Guzmán (*1170 - †1221)

Domingo de Guzmán pocházel z kastilského šlechtického rodu a jeho původ tak zcela zapadá do obrazu tehdejších kazatelů, pocházejících z majetných vrstev obyvatelstva.¹⁷⁷ Vystudoval v Palencii a působil jako kanovník katedrály v Osmě. V roce 1206 při cestě jižní Francií, kde se setkal s katary a také misíí cisterckých mnichů *Pierra de Castelnau* a *Armauda Amalrica*,¹⁷⁸ jejichž úsilí se rozhodli podpořit. Dále v rámci své misijní činnosti založil okolí Prouille „*útulek pro ženy a dívky, které byly vyrvány katarům*“¹⁷⁹ a v roce 1215 se usadil v Toulouse a začal realizovat svoji myšlenku uznání nového kazatelského řádu. Podal žádost k papežskému stolci, Inocenc však jeho návrh nepřijal, jedním z důvodů bylo, že nepřišel ve vhodné době. XIII. kánonom IV. lateránského koncilu bylo totiž zakázáno zakládání nových řádů, cílem striktního opatření bylo omezit velký příliv nových náboženských proudů a zabránit tak zmatkům. Dalším důvodem byl opět problém kázání, které náleželo do pravomoci biskupů „...*kanonické právo mnichům službu ve světských chrámech zakazovalo*“.¹⁸⁰ Dominik se nakonec rozhodl zvolit řeholi, ke které již dříve patřil a to řeholi svatého Augustina, kterou spojil s některými předpisy řádu premonstrátů.¹⁸¹ Svůj život zasvětil Dominik odhalování herezí a díky jeho organizačním schopnostem se mu podařilo vytvořit výborně fungující řádovou organizaci a skloubit řeholní život mnichů s mnoha revolučními principy, například „*Poprvé zde byly uplatněny principy zastoupení a rozdělení odpovědnosti, jaké byly do té doby v církevní i světské správě*

¹⁷⁶ GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1980, s. 79,84,81.

¹⁷⁷ Srov. LAWRENCE., Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 250.

¹⁷⁸ Srov. GRIGULEVIČ, Iosif, Romual' dovič. *Dějiny inkvizice*, s. 71.

¹⁷⁹ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 145.

¹⁸⁰ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 251.

¹⁸¹ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: žebravé řády*. III. díl/I. svazek. Praha: Libri, s.r.o., 2006, s. 21.

zcela neznámé“.¹⁸² V roce 1221 Domingo de Guzmán umírá a je prohlášen za svatého po pouhých sedmnácti letech v roce 1234.¹⁸³

5.2 Řád menších bratří - františkáni

Druhým světce, který od 13. století významně ovlivnil náboženský život, byl *Giovanni Bernardone* neboli bratr *František*. František kázal podobně jako Dominik o chudobě, askezi, pomoci bližnímu, jeho kázání se stala velmi rychle populární mezi prostými lidmi, byl dokonce prvním člověkem, u kterého se projevila stigmata.¹⁸⁴ František podal žádost o uznání nového řádu pět let před IV. lateránským koncilem a papežovo svolení kázat dostal, bylo ovšem omezeno jen na otázky morálky, nemělo se týkat témat vyhrazených kněžím. Postupem doby a nárůstem členů řádu se však témata františkánských kázání začala soustředit na boj s herezí. Působení menších bratří mělo ohlas zejména v lidové zbožnosti, protože se obraceli k citu a lásce, což bylo prostým lidem určitě bližší než dominikánská idea rozumu a poznání.¹⁸⁵ Řehoř IX. se snažil oba řády sjednotit, ovšem neúspěšně, pojetí řeholí bylo odlišné. Existovala mezi nimi dokonce vzájemné soupeření a nevraživost, která se projevovala i vzájemným obviňováním z hereze. Tyto zkušenosti vedly k zákazu vzájemného souzení příslušníků obou řeholí, které byly přímo v inkvizičních předpisech. Díky tomu, že minoritský řád nenařizoval dodržování tak přísné kázně jako dominikáni, měli jeho příslušníci větší sklon k případným odchylkám od církevního kánonu.¹⁸⁶ Jiří Chalupa uvádí: „*Františkáni měli na první pohled k inkviziční mentalitě dosti daleko [...] Svým důrazem na návrat k ideálům prvotního křesťanství se františkáni, tzv. „menší bratři“, nápadně podobali katarům a valdenským. To čas od času přinášelo problémy*“.¹⁸⁷

¹⁸² LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 253.

¹⁸³ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 28.

¹⁸⁴ TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox Globator, 2009, s. 164.

¹⁸⁵ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 145.

¹⁸⁶ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 31.

¹⁸⁷ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 37.

Dokonce mnozí bratři z odnože františkánů zvaní *fraticelli*, byli stíháni inkvizicí stejně jako kataři a valdenští.¹⁸⁸

František zemřel v roce 1226 a jeho svatořečení proběhlo v rekordním čase tří let. Dominikáni i františkáni se stali hlavními městskými řády, jejich konventy sídlily ve městech, což byl zásadní rozdíl oproti klášterům. Žebravé řády ukázaly jisté pochopení pro sociologii města, usazovaly se nejprve ve velkých městech a až pak pokračovaly k méně významným místům. Františkáni měli dokonce komplexnější a hustější rozmístění konventů, zasahující i v menší města než dominikáni.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 37.

¹⁸⁹ LESTER, K. Little. Mniši a řeholníci. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad. 2008, s. 401-402.

6 INKVIZICE PODLE ZPŮSOBU PROSAZOVÁNÍ

6.1 Biskupská a papežská inkvizice

Biskupská neboli církevní inkvizice byla svěřena do pravomoci biskupů a arcibiskupů bulou *Ad abolendam diversam haeresium pravitatem* z roku 1184, která v podstatě znamenala oficiální založení takzvané biskupské inkvizice. V roce 1215 za pontifikátu Inocence III. byly díky IV. lateránskému koncilu stanoveny základní principy toho, co se později nazývá papežskou inkvizicí neboli *Inquisitio haereticae pravitatis*.¹⁹⁰ Tuto transformaci provedl Řehoř IX. po roce 1230, který vydal mnoho nařízení a změn týkající se procesu inkvizice se snahou zefektivnit celou proceduru. Vedením vyšetřování nově pověřil speciálně určené osoby, inkvizitory, pocházející z řad žebravých řádů, zejména dominikánů a později i františkánů, kteří měli v boji s kacíři obdobné pravomoci jako biskupové. Řehoř podřídil tak fungování inkvizice přímo svému úřadu, stal se tak „vrchním inkvizitorem“ a v podstatě se tak pasoval do role nejvyššího soudce. Systém kanonického práva totiž umožňoval se proti inkvizičním rozsudkům odvolat přímo do Říma ke Svaté stolici, vznikla tak takzvaná papežská neboli apoštolská inkvizice.¹⁹¹ V druhé polovině 13. století působila papežská inkvizice nezávisle na lokálních biskupech, již začátkem 14. století si však praxe vyžádala jejich spolupráci, „*Bylo třeba, aby biskupský soud byl zajedno se soudem inkvizičním ve vztahu k uvěznění, mučení a k potvrzení konečného rozsudku*“.¹⁹²

¹⁹⁰ „Vyšetřování kacířské nepravosti“ (KOCÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*. Praha: Horizont. 1973, s. 22).

¹⁹¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 33.

¹⁹² HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 37.

6.2 Inkvizice královská neboli státní

V některých zemích se v podstatě stala součástí státního aparátu a její rozhodnutí zasahovaly do všech oblastí života a obyvatelé s nimi přicházeli do styku prakticky denně. I když to není tématem této práce, tak považuji za nutné se o této stránce zmínit alespoň okrajově, protože přesah do období středověku to jistě má. Platilo to zejména ve Španělsku, ale také v Anglii, Benátkách a postupem času i ve Francii.¹⁹³

6.2.1 Španělská inkvizice

Ve Španělsku se inkvizice nazývaná později *la Suprema* ve středověku se paradoxně příliš neprosadila. Inkviziční tribunál byl ve Španělsku sice založen již v roce 1242 v Aragonu, její dohled nebyl v zemi příliš patrný. V díle *Directorium Inquisitorum*, katalánský inkvizitor *Nicolas Eymerich*, nabízí praktické rady pro inkvizitorskou činnost, z nichž vyplývají myšlenkové základy této práce: „Člověk se nesmí uchylovat k výslechu dříve, než vyčerpá všechny ostatní způsoby zjišťování pravdy. Slušné zacházení, inteligence, nabádání osob s dobrými úmysly a dokonce hojně meditace a nepohodlí vězení často postačí k tomu, aby se obvinění přiznaly.“¹⁹⁴ Jak ostře kontrastují tyto řádky s pozdější situací v zemi a s přístupem nechvalně proslulého velkého inkvizitora Tomase Torquemady....

Samostatnou a zároveň velice specifickou kapitolou dějin je zneužívání církevní moci ve vztahu katolické církve k Židům a na příkladu španělských Židů to bylo od konce 15. století více než patrné. Zdánlivě, tato kapitola nemusí mít s inkvizicí nic společného, ale opravdu jen zdánlivě. Přelomovými mezníky širšího historického vývoje jsou křížové výpravy a III. a IV. lateránský koncil, tedy období přelomu 12. a 13. století, kdy byla oficiálně uzákoněna opatření proti heretikům a Židům.¹⁹⁵ Jean Delumenau píše: „Do 11. století na Západě stopy lidových protižidovských postojů takřka nenajdeme [...] zajišťovali až do 12. století podstatnou část mezinárodního

¹⁹³ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 30.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 42-43.

¹⁹⁵ Například na koncilu v Arles v roce 1235 bylo rozhodnuto, že Židé musí nosit žluté označení na oděvu, což symbolizovalo Jidášovu zradu. (Tamtéž, s. 43).

obchodu“.¹⁹⁶ S tímto názorem polemizuje H. J. Schroeder, který ve svém komentáři k 68. článku IV. lateránského koncilu uvádí, že protižidovské postoje existovaly i dříve, například na synodě v Mâconu (východní Francie) a v roce 581 bylo ustanoveno, že se Židé od čtvrtka do neděle ve velikonočním období nesmí ukazovat na veřejných místech.¹⁹⁷

Záleželo tedy spíše na konkrétním způsobu, jak byly uzákoněné formy perzekuce uplatňovány v praxi. Zdá se ale, že systematictější formy pronásledování se objevily masověji až v období po 11. století.

Specifická činnost týkající se Židů (ale také Maurů) skrytá pod pláštěm inkvizice se v období končícího středověku soustředila zejména na oblast Španělska. Španělsko byla svým kulturním a náboženským naladěním velmi svérázná oblast až do 14. století. Muslimští vládci córdobského chalífátu prosazovali na svém území poměrně tolerantní přístup k menšinám, žili zde v relativním klidu křesťané, muslimové i Židé. Probíhaly sice ozbrojené střety s muslimy v rámci *reconquisty*, na druhou stranu zde kvetl čilý obchod. Praktiky, církevně uzákoněné již v minulých stoletích vůči Židům, zde nebyly příliš neprosazovány.¹⁹⁸ Španělští Židé patřili k intelektuální elitě a v období španělského chalífátu tvořili jakýsi spojovací most mezi křesťanskými a arabskými obyvateli. Velmi často se živili jako překladatelé, ale také lékaři. Situaci ovšem změnily historické okolnosti, zejména posilující náboženské uvědomění spojené s *reconquistou*, objevení nového kontinentu Ameriky a stále přítomná hrozba islámu.

V roce 1478 bulou *Exigit sinceræ devotionis affectus* papeže Sixta IV. vznikla ve Španělsku pravá inkviziční mašinérie zcela odlišného charakteru, než měla inkvizice středověká. Od svého založení byla tato instituce podřízená světskému dohledu. Královští manželé Izabela Kastilská a Ferdinand Aragonský položili základy státní moci nadřazené moci církevní. Metody a spektrum obviněných této již novověké formy inkvizice byly velmi široké, zdaleka se nespécializovala jen na vyhledávání herezí. Jejím zájmem byli zpočátku tzv. *conversos*, tedy nekřesťanské obyvatelstvo,

¹⁹⁶ DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 104.

¹⁹⁷ SCHROEDER H. J. *Note to canon 68: Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV. 1215* [online]. [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>>.

¹⁹⁸ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 43.

kteří bylo po dobytí Granady donuceno přestoupit na křesťanskou víru. Byla zkoumána jejich pevnost v nové víře a zejména zda tajně neprovozují svoji původní konfesi. „*Katolictví přestává být otázkou osobního rozhodnutí a je nyní pokládáno mnohem spíše za záležitost nejvyššího státního zájmu*“.¹⁹⁹ V obecném pojetí se dá říci, že postupem doby docházelo až k rasistickému pojetí čistoty krve. Podle některých historiků je toto období počátkem novodobého rasismu a antisemitismu.²⁰⁰ Objevuje se také velmi pragmatický názor některých odborníků, že „...základní motivací *Katolických Veličenstev byla touha po vytvoření organizace politické a sociální kontroly, která by jim usnadnila komplikovanou centralizaci tradičně mimořádně fragmentovaného Pyrenejského poloostrova*“.²⁰¹

Suprema vytvořila početnou síť tzv. *familiars*, spolupracovníků, kteří jí jako informátoři poskytovaly cenné podněty. Postupem doby se tato pozice stala prestižní záležitostí spojenou s privilegii, například výsadou nošení zbraně i pro běžné poddané nebo byla poskytována určitá daňová zvýhodnění apod. To, co se v rámci *reconquisty* dělo nejen s Židy ale i Maury, lze bez nadsázky nazvat dělením obyvatelstva podle „čistoty krve“ neboli *limpieza de sangre*. Španělská inkvizice měla charakter církevně-státní policie. Římský papež se takto provozovanou formu inkviziční činnosti snažil dokonce v roce 1482 omezit, ale nepodařilo se.²⁰²

Definitivní ukončení působení španělské *Consejo de la Suprema y General Inquisición* se datuje až do roku 1834. „*Historik Josef Pérez vidí ve španělské inkvizici dokonce vůbec první formu totalitarismu v moderních dějinách*“.²⁰³

Je otázkou, zda byla z holistického pohledu *reconquista* Izabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského pro Španělsko výhrou nebo znamenala jeho uvržení do polonáboženského totalitního režimu na téměř 300 let. Někteří historici soudí, že pozůstatky inkvizičního myšlení, které zavedla inkvizice ve Španělsku, přetrvaly v mentalitě národa do dnešních dnů.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 48.

²⁰⁰ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 80.

²⁰¹ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 60.

²⁰² Tamtéž, s. 55, 65.

²⁰³ Tamtéž, s. 41.

6.2.2 Inkvizice v Anglii

Situace zasahující státní politiku ve vztahu stát versus církev obecně vznikla i v Anglii. Velmi pokrokový panovník, král *Jindřich II. Plantagenet* (1133-1189), jako v podstatě první tvůrce moderního státu, v rámci urovnání situace v zemi po občanské válce vyhlásil 30. ledna 1164 takzvané *Constitutions of Claredon* (Claredonské Úmluvy). Tato deklarace měla upevnit Plantagenetovu vládu. Král si v jednom ze článků Úmluvy převádí osoby duchovního stavu pod svoji přímou pravomoc a také ruší vstřícnou politiku k církvi předchozího panovníka Štěpána. Jindřich také ustanovuje, „... že kacíři mají být poznamenáni žhavým železem a postaveni mimo zákon“.²⁰⁴ Anglie byla s francouzským územím provázána lénními vztahy a Jindřich II. udělal z problému kacířství záležitost státního zájmu.²⁰⁵ Po založení anglikánské církve se odsouzení za herezi v podstatě mění do trestní kvalifikace státní velezrady.²⁰⁶

6.2.3 Inkvizice ve Francii

Kromě událostí, které jsou blíže popsány v kapitole 3.4 a které předznamenaly vznik samotné inkvizice, bych se ráda zmínila ještě o dalších kauzách, které jsou s činnostmi inkvizice ve Francii spojovány.

Dohled nad inkviziční činností i zde přešel pod dohled krále. V roce 1226 byla francouzským panovníkem vydána ordonance proti kacířům. Církevní koncil v Toulouse pak v roce 1229 uzákonil pronásledování kacířů, které mělo být prováděno systematicky. V každé farnosti byl pověřený kněz, s nímž spolupracovali dva až tři laici. Vše bylo vázáno přísahou, která se vztahovala na všechny obyvatele. Koncil stanovil i tresty a patrně se objevovalo i použití tortury při výslechu, přestože nebyla papežem uzákoněna. V roce 1315 převzal král Ludvík X. ustanovení pro

²⁰⁴ ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad. 2008, s. 186.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 186;

Srov. CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 30.

²⁰⁶ Kubeš M. Konrád T. J. P, *Apologetická abeceda (Se štítem pravdy)*. [online], Brno: Svaz katol. žen a dívek. 1946 [cit. 2016-03-04], s. 111.

Dostupné z: <<http://librinostri.catholica.cz/download/ApolAbeceda-150dpi.pdf>>.

pronásledování kacířů od císaře Fridricha II.,²⁰⁷ která dosud platila jen v říši a severní Itálii.²⁰⁸

Kromě křížové výpravy proti katarům patří k velkým heretickým kauzám středověké Francie také obvinění rytířského řádu templářů z kacířství začátkem 14. století. Templáře nedokázal ochránit ani papež Klement V., který byl tou dobou vězněn v Avignonu. Rytíři, kteří se vraceli ze Svaté země, neměli v Evropě stálé sídlo. Mít na svém území vojensky organizovaný náboženský řád podléhající papeži, o to neměl zájem žádný panovník. Nakonec se Templáři usadili ve Francii a jejich propracovaný bankovní systém sloužil Filipu IV. Sličnému tak dobře, že jim dlužil v roce 1305 přes půl milionu zlatých. Král tak cítil potřebu vliv bohatého a mocného řádu nějak udržet pod kontrolou. Vhodnou záminku mu poskytl bývalý řádový člen, *Esquieu de Floryran*, který již v roce 1304 nebo 1305 podal na řád denunciaci a templáře obvinil z řady kacířských praktik. Dominikánský inkvizitor Vilém Pařížský²⁰⁹, byl zřejmě jedním z rádců, na jejichž popud nechal král v noci na 13. října 1307 pozatýkat všechny templáře na francouzském území.²¹⁰

Tento případ je obecně vnímám jako obrovský vykonstruovaný proces s politickým pozadím boje o moc mezi papežským úřadem a francouzským panovníkem. František Novotný podrobně rozebírá ve své bakalářské práci, vedené již v úvodu zmiňovaným Davidem Zbíralem, formy kacířství, z jakých byl templářský řád obviněn. Autor se snaží odpovědět na zajímavou otázku: „*Proč byl údajný heretický iniciační rituál templářů líčen právě tak, jak můžeme číst v záznamech z procesu, a jakým způsobem byl rituál v textech konstruován právě v takové podobě*“?²¹¹

²⁰⁷ Císař Fridrich II. vydal v roce 1224 edikt o upalování kacířů. Vycházel z toho, že již pohanští Germáni trestali kouzelnictví tímto způsobem a kacířství je horší provinění. (MRÁČEK, Pavel K. OP, *Upalování čarodějnic a inkvizice: mýtus a skutečnost*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006, s. 35-36).

²⁰⁸ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 47-48.

²⁰⁹ Zřejmě šlo o Wilhelma von Baufet, který působil jako pařížský biskup v letech 1304-1319 (pozn. autorky).

²¹⁰ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 48-49.

²¹¹ NOVOTNÝ František. *Utváření obrazu kacířské iniciace templářů: Bakalářská diplomová práce*. 2013, [online], [cit. 2016-01-05], s. 5-6. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/383646/ff_b/Bakalarska_prace_-_tisk.pdf>.

Dalším světově známým inkvizičním procesem, který proběhl na francouzském území je případ Jany z Arku. Jana, na jejímž odsouzení se podíleli i členové pařížské teologické fakulty, byla upálena 30. května 1431 v Rouenu Bohužel, sama dala svým soudcům důvod k tomu odsoudit ji jako zatvrzelého heretika. Svoje přesvědčení pod tlakem okolností odvolala a následně se k němu však vrátila. Pozadím tohoto zinscenovaného procesu byl také mocenský boj mezi Anglií a Francií.²¹² V květnu 1920 ji papež Benedikt XV. prohlásil za svatou, od roku 1944 je patronkou Francie.

6.2.4 Benátská inkvizice

Benátská republika měla díky své výhodné zeměpisné poloze a obchodním stykům s protestanty i muslimy specifické a hlavně samostatné postavení. Od patnáctého století fungovali v Benátkách tři státní inkvizitoři (*Inquisitori di Stato*), ale jejich činností měla spíše formu tajné státní policie. *Červený inkvizitor* (*Inquisitore rosso*) byl vybírán z řad dóžecích radů a dva *Černí inkvizitoři* (*Inquisitori neri*) z řad Rady deseti. Inkvizice zde fungovala až do Napoleonova vpádu v roce 1797. Benátská inkvizice měla v ostatních zemích pověst velmi mírné instituce, pokud měla být vykonána poprava, byla provedena neveřejně „...odsouzenci byli tajně usmrcováni ve vězení a vhazováni do odlehlých městských kanálů, případně byli v noci topeni přímo v Benátském zálivu“.²¹³

²¹² HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 50.

²¹³ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 92.

6.3 Římská inkvizice

Pro ucelenost přehledu a lepší pochopitelnost jednotlivých proměn inkvizičního procesu uvádím i inkvizici římskou, založenou pod názvem *Sacra Congregatio Romanae et universalis Inquisition isseu sancti officii* neboli *Congregatio S. Officii*, 21. července 1542 bulou *Licet ab initio* vydanou papežem Pavlem III. Tato instituce měla centralizovat inkviziční činnost pod vedením samotného papeže a jejím hlavním úkolem bylo vykonávat „...*dozor nad dodržováním čistoty víry, všemi prostředky bránit kacířství, bojovat proti němu a zachovávat jednotu víry*“.²¹⁴ Vznik tohoto úřadu je spjat s obdobím velké apostáze a šířením reformačních myšlenek v 16. století a právě toto je organizace, která i přes několikeré snahy o její zrušení přežila pod různými názvy až do současnosti a funguje pod názvem Kongregace pro nauku víry neboli *Congregatio pro doctrina fidei*. Inkvizitoři měli disponovat rozsáhlými pravomocemi a mít bezvýhradnou podporu světské šlechty, jako tomu bylo ve 13. století, takový model však už nebyl akceptovatelný. Pravomoc této inkvizice se tak soustředila hlavně na Apeninský poloostrov, zejména na oblast papežského státu.²¹⁵

Fakt, že skutečný vliv úřadu byl omezen, měl zřejmé důvody. Z Itálie se Evropou šířila renesance. Intelektuální myšlení se obracelo k antickým ideálům, rostl vliv antropocentrismu a do středu zájmu se dostávala věda a racionalita. V důsledku těchto vlivů docházelo i ke změnám životního stylu, život středověkého člověka přestával být pouze přípravou na blažený život po smrti, který propagovala církev. Probíhalo celkové uvolňování a sekularizace společnosti. Také vzrůstající vliv církevní reformace ovlivňoval celospolečenské naladění.

²¹⁴ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987, s. 107.

²¹⁵ Tamtéž, s. 108.; Srov. RYŚ Grzegorz. *Inkvizice*, s. 9.

Jiří Chalupa se zamýšlí nad zásadním rozdílem středověké a římské podoby inkvizice, říká: „*Zatímco středověcí inkvizitoři bojovali zejména proti herezi zakořeněné v lidových vrstvách, vysoce nebezpečné v praktické rovině, protože často vedla k násilí a podlamovala tak základy společenského uspořádání, římská inkvizice se soustředila především na hájení ortodoxie mezi intelektuály a v řadách samotné církve*“.²¹⁶ Mezi nejznámější procesy vedené římskou inkvizicí patří například proces s Giordanem Brunem či Galileo Galileem.²¹⁷

²¹⁶ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 81-82.

²¹⁷ Tamtéž, s. 82.

7 VÝZNAČNÉ CÍRKEVNĚ-PRÁVNÍ DOKUMENTY UPRAVUJÍCÍ INKVIZIČNÍ POSTUP

7.1 Ad abolendam diversam haeresium pravitatem

Bula *Ad abolendam diversam haeresium pravitatem* (O vymícení různých kacířských učení) ze 4. listopadu 1184 společně s ustanovením IV. lateránského koncilu znamenala v podstatě oficiální založení takzvané biskupské inkvizice. Předpokládala spolupráci církevní a světské moci, tedy papeže Lucia III. a císaře Friedricha Barbarossy, v otázkách týkající se hereze. Byl to, svým charakterem, první velmi zásadní a přelomový dokument. Biskupové jako následovníci apoštolů a zástupci církve byli pověřeni vedením vyšetřování - *inquisitio*, jehož součástí byly výslechy obviněných včetně rozhodnutí o míře jejich provinění. Světská moc pak měla charakter moci výkonné a jejím úkolem bylo viníka potrestat. Do této doby celá procedura závisela na uvážení odpovědného biskupa, který byl, jako strážce ortodoxie, pověřen dohledem nad projevy hereze ve své diecézi.²¹⁸

Důležitým právním aspektem této buly, bylo stanovení pozice obviněného jako vinného, dokud se neprokáže opak: „*A ohledně těch, kteří jsou církví zaznamenaní jako podezřelí z hereze, pokud na biskupův rozkaz nepodají důkaz své nevinny, podléhají stejnému rozsudku, podle stupně podezření, své pověsti a postavení*“ (překlad autorka).²¹⁹

Kanonické právo nemělo nastavený jasný postup v případě, že kacíř byl svými žalobci usvědčen. Biskup mohl usvědčené osoby předat k potrestání úřadům, zejména pokud světský vládce považoval trestání kacířů za svůj úkol, ale podle Roberta I. Moora to záviselo až do roku 1157 na biskupově uvážení a nebylo to jeho

²¹⁸ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000, s. 105-106.

²¹⁹ „*And as for those who are taken notice of by the Church, as suspected of heresy, except at the Bishop's command they give full evidence of their innocence, according to the degree of suspicion against them, and quality of their persons, they shall all be liable to the same sentence*“ (LUCIUS III. *Ad abolendam diversam haeresium pravitatem*. anglický překlad [online],[cit. 2015-12-10], Dostupné z: <<http://professor-moriarty.com/info/files/resources/verona1184.txt>>); Srov. MALÝ Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* s. 76; HROCH – SKÝBOVÁ, *Králové, kacíři, inkvizitoři*, s. 286.

povinností.²²⁰ Obvyklejším postupem potrestání bylo vyobcování z církve a vyhnání dotyčného. Samozřejmě, všeobecné povědomí o procesu mělo své důsledky a mohlo mít za následek i veřejné lynčování.²²¹

Primárním impulsem k vydání buly *Ad abolendam* bylo řešení situace v jižní Francii, ale také v Itálii, kde se začaly projevovat podobné problémy. Samotné vyhlášení se ale věnovalo spíše herezi obecně a snažilo se poskytnout nějaké systematictější nástroje stíhání kacířství pověřeným biskupům. Nedá se však říci, že tato snaha byla nějak zvlášť úspěšná, protože systém nenabízel řešení v otázkách rozpoznání existence a klasifikace hereze. Potencionální kacířství bylo dokazováno primitivními metodami, například přísahou nebo ordáliemi²²² a sofistikovanější metody identifikace, zejména výslechy vedené zkušenými teology, nebyly běžnou praxí.²²³

Zde je nutné, podotknout, že ochota biskupů plnit svěřené úkoly tohoto charakteru byla přinejmenším různá. To potvrzuje i vyhlášení Inocence III., který v prohlášení z roku 1215 uvádí: „*Často se stává, že biskupové kvůli svému rozmanitému zaneprázdnění, světským radostem a bojovných sklonům a z dalších příčin, také kvůli nedostatku duchovní přípravy a malého pastoračního nadšení nejsou schopni hlásat slovo boží a vládnout lidu*“.²²⁴ Vstupuje zde na scénu lidský faktor a je pochopitelné, že biskup, který vedl obyvatelstvo své diecéze dlouhou dobu, mnohé obyvatele znal osobně a mohl k nim mít i určitý vztah osobní, majetkový či jiný, nebyl dvakrát ochoten plnit příkazy vzdáleného Říma, zejména pokud to znamenalo nevídané komplikace. Zdá se tedy poměrně logické, že skutečné nadšení a snaha o precizní

²²⁰ „He had the opinion of handing the convicted heretic over to the secular power of punishment, but he was not categorically intructed to use it until the Council of Rheims in 1157.“ (MOORE, Robert. I. *The Origins of European Disent.* Toronto, Bufalo, London: University of Toronto Press, 1977, p. 252).

²²¹ GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu.* Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008, s. 29.

²²² „Příkladem aplikace germánských právních norem v řízení před církevními soudy bylo proniknutí užívání ordálů také tam. Přípuštění používání ordálů, tj. iracionálního důkazu (tzv. „božího“ soudu z dob ještě pohanských, ve skutečnosti ovšem soudu náhody), bylo v té době předmětem sporů mezi teology. Prakticky některé, jako např. soud ohněm či vodou, používány byly. Definitivně bylo používání ordálů zakázáno v první pol. 13. stol. papežem Řehořem IX.“ (TRETĚRA, Jiří. *Rajmund. Poměr státu a církve a vývoj kanonického práva.* [online], [cit. 2016-02-20], s. 7. Dostupné z: <<http://spcp.prf.cuni.cz/vyuka/obec-dej.pdf> >).

²²³ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze.* Praha: Argo, 2000, s. 107).

²²⁴ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu.* Praha: DEUS. 2009, s. 62.

dodržení povinností biskupa jako ochránce víry a nástupce apoštolů, se mohly oblast od oblasti lišit, například podle výskytu naznačených okolností.

7.2 Vergentis in senium

Bulu *Vergentis in senium* vydal papežem Innocenc III. roku 1199, hereze zde byla po vzoru římského práva dána na úroveň zločinu urážky majestátu *laesio majestatis* a spojena s konfiskací majetku.²²⁵ „Majetek heretiků zkonfiskovat a jejich děti podrobovat věčnému pocitu ochuzení za hříchy svých rodičů“ (překlad autorka).²²⁶ Tato bula měla velmi specifický účel a byla vydána, aby papež z hlediska získání majetku podpořil a zatraktivnil křížovou výpravu proti herezi v jižní Francii v problematice oblasti Languedoku. Bula se však nestala zárukou zajištění alespoň určitého minimálního právního postupu a majetek byl zabavován chaoticky a bez kontroly, kterou se papež snažil tímto výnosem získat.²²⁷

Když Inocenc III. svým prohlášením spojil římské právo s herezí, zároveň tím otevřel možnosti trestání provinilců za tento zločin stejnými tresty. Do kanonického práva zavedl také nový typ inkvizičního procesu, který mohl být proti podezřelému zahájen „...na základě pouhé pověsti (*fama*), jinak řečenou anonymní[ho] udání“.²²⁸

²²⁵ Srov. GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST*, s. 29 .

²²⁶ „The goods of heretics are to be confiscated, and their children are to be subjected to perpetual deprivation for the sins of their parents.“ (PETERS, Edward, *Inquisition*, University of California Press: Berkeley. 1989, p. 48).

²²⁷ LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo. 2000, s. 146.

²²⁸ ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad. 2008, s. 189; Srov. RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*, s. 54-55.

7.3 Cum ex Officii Nostri a výnosy IV. lateránského koncilu

Dekretem *Cum ex Officii Nostri* z roku 1207 Inocenc III. upřesňuje jak nakládat s heretiky a jejich majetkem obecně. Výnos je zaměřen proti všem heretikům a zejména *patarénům*²²⁹. Nařizuje předat tyto osoby bez odkladu k potrestání světským soudům. Dále se zabývá otázkou majetku, dům heretika měl být zbořen, aby ho již nikdo nemohl využívat, ostatní majetek má být zkonfiskován, prodán a výnos z prodeje následně rozdělen podle zásluh „...ten, který ho zajal, získá jeden díl, druhý díl připadne jako odměna soudu a za třetí část bude postaveno vězení v místě, kde došlo k dopadení [...] čtvrtá část jejich majetku bude použita ke službě veřejnosti“ (překlad autorka).²³⁰

V roce 1215 je svolán IV. lateránský koncil papežem Inocencem III. Tento papež si stanovil vyřešení problému hereze jako hlavní cíl svého úřadu²³¹. V koncilních dekretech figuruje na prvním místě vyhlášení nového vyznání víry, které bylo namířeno proti bludům katarů. Jako třetí je pak uveden článek *De heretics*, ze kterého bych ráda uvedla některé obsáhlejší pasáže, kvůli jejich fundamentálnímu významu. V *De heretics* se uvádí: „*Exkomunikujeme a uvalujeme klatbu na každou herezi, jež povstává proti této svaté, pravověrné, katolické víře, kterou jsme vyložili výše. Zavrhneme všechny heretiky, nezávisle na jménu, pod nímž vystupují [...] Ti, kterým bude dokázána vina, mají být předáni světským vládcům nebo jejich úředníkům, aby jim byl vyměřen náležitý trest [...] Statky odsouzených [...] mají být zkonfiskovány [...] Ti, u nichž existuje pouze podezření na herezi, musí být rovněž zasaženi mečem vyobcování a opuštění všemi, dokud neprokáží svou nevinu [...] Světským vládcům, nezávisle na úřadu, který zastávají, je nutno radit, pohánět je, případně přinutit církevním trestem, [...] Jestliže však světský vládce, vyzvaný a poučený církví, zanedbává očištění svých zemí od kacířské nepravosti, má být postižen*

²²⁹ „Bogomilské komunity byly hluboce zakořeněné v Bosně, kde jejich členové, známí jako „patariáni“ vytvořili doslova národní církev.“ (DECRET, Francois. *Máni a tradice manicheismu*. Bratislava: CAD PRESS. 1994, s. 121).

„Pataréni, stejně jako většina kacířských sekt v 11. století, odsuzovali svatokupectví, hromadění církevních statků a požadovali kněžský celibát.“ (GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 61).

²³⁰ „... who took him shall recese one part, another shall go to the court which convicted him, and the third shall be applied to the building of prisons in the country wherein he was taken [...] fourth part of their goods, which shall be applied to the service of the public.“ (PETERS, Edward, *Inquisition*, University of California Press: Berkeley. 1989, p. 49-50).

²³¹ Srov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 139.

vyobcováním [...] Katolíci, kteří přijali kříž a zavázali se vykořenit kacířství mají být obdařeni týmiž odpustky a posílení stejnými svatými výsadami, které se udělují těm, kteří se vydávají do Svaté země“.²³²

Tento článek je výhradně zaměřen na problematiku hereze a pomáhá se s ní vypořádat. Řeší spolupráci se světskými úřady a panovníky, nesmlouvavě vyžaduje jejich spolupráci pod hrozbou exkomunikace, zabývá se majetkovým vypořádáním odsouzených. Uvádí presumpci viny²³³ pro podezřelé z hereze, kteří musí prokazovat svoji nevinu, což je z právního hlediska velmi obtížné. Zároveň stanovuje i odměny za uvědomělý boj s kacířstvím, aniž by bylo nutné cestovat například do Svaté země.

Dále je nutné zmínit také článek XIII., kterým papež omezuje podmínky zakládání nových náboženských řádů, což mělo svůj vliv například při vzniku řádu Dominikánů (viz kapitola 5.1).

IV. lateránský koncil je zásadním mezníkem ve snaze o základní reformu církve, církve dostala *status master et magistra*²³⁴, tedy matka a učitelka.²³⁵ Koncil se zabýval kromě tématu hereze mnoha dalšími, například kazatelstvím, eucharistií, několik článků je věnováno restrikcím proti Židům, zejména proti lichvě, Židům je nařízeno nosit viditelné označení na oděvu odkazující k jejich původu, je jim zakázán výkon veřejných funkcí a jeden ze článků se věnuje problému předstírané konverze ke křesťanství. Dopady jednotlivých závěrů koncilu měly zásadní význam a řada středověkých vzdělavců je obohatila svými komentáři.²³⁶

²³² RYŠ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 55-57;

Srov. text třetího kánonu, zaměřeného proti herezi dostupné v anglickém překladu: *Fourth Lateran Council: Canon 3 on Heresy 1215*. [online], [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <<http://www.legacy.fordham.edu/Halsall/source/lat4-c3.asp>>.

²³³ „...whose guilt was assumed in advance...“ (LEA, Henry Ch., *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, I, New York: New York: Macmillan, 1906. [online], [cit. 2016-01-10], p. 528. Dostupné z: <<https://archive.org/details/inquisitionofmid01leahuoft>>).

²³⁴ „Na Západě se stále více prosazovala myšlenka, že papež má v učitelské struktuře zvláštní místo postupně byla přijímána papežská neomylnost, i když do roku 1870 nebyla oficiálně formulována. Tehdy První vatikánský koncil rozhodl, že papežská prohlášení *Ex cathedra* ve věcech víry a morálky jsou neomylná.“ (EVANS. Gill. R. *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006, s.20).

²³⁵ Tamtéž, s. 20.

²³⁶ *Kánony IV. lateránského koncilu: Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV. 1215* [online], [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>>.

Grzegorz Ryś uvádí zajímavý postřeh k důsledkům výnosů tohoto koncilu „*Přechod církve - přinejmenším na zákonodárné úrovni – od přesvědčování k přinucení a trestání heretiků se stal faktem*“ V poměrně krátkém období byly formálně upřesněny postupy biskupské inkvizice založené bulou *Ad abolendam*.²³⁷

7.4 Ille humani generis a Licet ad capiendos

Papež Řehoř IX. pokračoval ve snahách svého strýce Innocence III. a vydal po roce 1230 několik významných dokumentů, které měly za úkol podpořit boj s herezí jak z hlediska teologického, tak z hlediska právního a ve výsledku měly uvést do praxe účinnější nástroje represe. Cílem Řehořových snah bylo vytvořit inkviziční aparát podřízený přímo papeži a prvním z dokumentů, kterým k tomu slouží jako formální základ již v roce 1231 je dekret *Excommunicamus*. Dalšími dvěma důležitými kroky, bylo vydání bul *Ille humani generis* a *Licet ad capiendos*, které obě pocházejí z roku 1233. *Ille humani generis* byla v podstatě reakcí papeže na inkvizitorskou činnost samotných biskupů, kterým papež vzkazoval: „*Vidouce, že jste vtaženi do víru starostí a že jen s námahou dýcháte pod tíhou vás stravujících obav, považujeme za užitečné ulehčit vám vaše břímě, abyste je mohli lehce snášet*“.²³⁸ Touto obratnou rétorikou papež informoval francouzské biskupy o svém pověření dominikánských mnichů, kteří delegováni jako jeho zástupci, měli uplatňovat nově získané pravomoci při pronásledování kacířů, což bylo biskupy vnímáno jako ne příliš vítaný zásah do tradičních pořádků. Papež zřejmě vědom si nastalého střetu zájmů vyzýval biskupy, aby „...*ve jménu úcty, kterou chováte ke Svaté stolici*“ poslům poskytl všemožnou podporu. Bulou *Licet ad capiendos*, byla podle názoru mnoha historiků skutečně založena takzvaná papežská inkvizice jako inkvizice se zvýšeným podílem papežského dohledu. Tímto dokumentem pověřoval Řehoř IX. dominikánský řád potíráním hereze.²³⁹

²³⁷ RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 59; Srov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 146.

²³⁸ GRIGULEVIČ, Iosif, Romualdovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 84.

²³⁹ Tamtéž, s. 85.

7.5 Vox in Roma

Další poněkud tendenční bula Vox in Roma papeže Řehoře IX., byla vyhlášena ve stejném roce jako předchozí dvě. Tento dokument se tématicky věnuje jinému typu hereze, je zaměřen na satanistické rituály a čarodějnictví; hovořilo se zde o schopnosti Satana proměňovat se do podoby černé kočky, která měla pak dělat společníci čarodějnicím.²⁴⁰ Na její vznik měl zřejmý vliv nechvalně proslulý německý inkvizitor *Konrád z Marburgu*. Jak upozorňuje František Novotný, tento vliv lze historicky doložit korespondencí mezi Konrádem z Marburgu, papežem, arcibiskupem Siegfriedem a Biskupem Konrádem z Hildesheimu, datované do první poloviny roku 1233. Jedná se ale ve své době o ojedinělý jev. „*Představa takové sekty nebyla řadu let po inkvizitorově smrti nutně rozšířená ani v kruzích, které s ním měly co dočinění*“.²⁴¹

7.6 Ad extirpanda

Roku 1252 vydal Inocenc IV. bulu *Ad extirpanda*, již bylo povoleno právo útrpné při výslechu na základě Justiniánova kodexu²⁴². Zde bylo stanoveno, že mučení lze využít při „*crimen laesae majestatis*“ (urážce královského majestátu).²⁴³ Dále bula zavádí jasnější pravidla pro stanovení trestů. Tresty se neomezovaly jen na upálení provinilce zaživa, verdikt, který byl vyhlášován hlavně v případech zatvrzelého kacířství a také v případech opakovaného obvinění. Smrt upálením, byl způsob exekuce splňující představu, že není prolévána krev, což bylo zapovězeno²⁴⁴ (viz kapitola 4.1.1).

²⁴⁰ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS. 2009, s. 98.

²⁴¹ NOVOTNÝ, František. Když hrabě jezdil na rakovi. Uctíváč ďábla jako téma perzekuce a propagandy; studie k pramenům z let 1231–1233. In: časopis *Sacra* 12 (1–2). [online], s. 7, 12-13. [cit. 2016-02-01] Dostupné z: <http://www.sacra.cz/2014-1/3_Sacra_12-2014-1_4.pdf>.

²⁴² Justiniánův kodex vydán roku 534.

²⁴³ Srov. KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*. s.24; GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*.s. 85.

²⁴⁴ HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála. 1987. S.40-42.; Srov. Chalupa. Jiří. *Inkvizice: Stručné dějiny hanebnosti*, s. 38.

8 JSOU ČARODĚJOVÉ A KOUZELNÍCI HERETICI?

Tohoto tématu bych se ráda dotkla pouze okrajově, protože si svým rozsahem zaslouží pečlivé zpracování, ale přesto se částečně prolíná se zpracovávanou problematikou i časovým obdobím.

Užívání zaklínadel je zmíněno i v Chammurapiho zákoníku (asi 17 stol. př. Kr.) pocházejícího ze starověkého Babylonu, také Samuelova kniha (11. stol. př. Kr.) uvádí, že král Saul „...vymítíl ze země vyvolávače duchů zemřelých a jasnovidce“.²⁴⁵

Raná církev považovala člověka, praktikujícího čarodějnictví spíše za „...pošetilé oběti zla než zločince“.²⁴⁶ Čarodějnictví bylo postaveno na úroveň kacířství papežem Janem XXII., který v roce 1326 v Avignonu vydal bulu *Super ileus specula*. Od této doby se čarodějnictví a kacířství stále častěji významově splývá a pronásledování světskými i církevními soudy tak postihuje i osoby takto označené.²⁴⁷ Čarodějnictví pronásledovali jako herezi nakonec všechny západní církve – katolíci, luteráni, anglikáni i puritáni i reformovaná církev, pouze východní církve si udržely odstup.²⁴⁸

Co se týká pronásledování čarodějnic, dlouho se věřilo, že čarodějnictví je pouhý klam a také byla popřena vůbec sama možnost, že by čarodějnice mohly například létat. „Uvěřit těmto přeludům jistě znamenalo podlehnout šálení Satana. Šlo však o iluzi, a proto nebylo třeba zasahovat“.²⁴⁹ Toto definoval takzvaný *Canon Episcopi*²⁵⁰ (tedy Pravidlo biskupovo), který vznikl kolem roku 906 a který se stal součástí sbírky uznávané právnícké normy *Gratianova dekretu*, o němž se zmiňovala již dříve.²⁵¹

²⁴⁵ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS. 2009, s. 95.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 96.

²⁴⁷ DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1993, s. 193-194.

²⁴⁸ MRÁČEK, Pavel K. OP, *Upalování čarodějnic a inkvizice: mýtus a skutečnost*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006, s. 31.

²⁴⁹ DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1993, s. 191.

²⁵⁰ Canon episcopi neboli rukověť biskupských vizitací sepsaná kolem roku 906 na žádost trevírského arcibiskupa (DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1993, s. 191).

²⁵¹ Tamtéž, s. 191.

Kolem poloviny 15. století se někteří inkvizitoři, jak se potvrzuje i v níže zmíněném díle *Malleus Maleficarum*, snažili složitými konstrukcemi Canon Episcopi vyvrátit.²⁵² Hlavní myšlenka je obsažena hned v první otázce první části knihy a je to názor, že samotná neochota uvěřit, v existenci čarodějnic je kacířství „Protože víra v existenci čarodějnic patří k základním článkům katolické víry, trvání na opaku zavání kacířstvím“.²⁵³

Čarodějnictví zejména v německých zemích se věnovala bula *Summis desiderantes affectibus* vydaná papežem Inocencem VIII. z roku 1484. Tento text je ve skutečnosti reakcí na fanatismus německých inkvizitorů, kteří zlé čáry viděli všude kolem.²⁵⁴ K této bule se odkazuje i známé *Malleus Maleficarum*,²⁵⁵ protože dokument byl připojen k původnímu vydání a zřejmě tímto způsobem došlo k mylné interpretaci spoluautorství dominikána *Jakoba Sprengera* a *Heinricha Kramera*,²⁵⁶ kteří jsou právě ve jmenované bule uvedeni jako „milí synové“. Podle současných výzkumů se Sprengerův podíl na knize diskutabilní, ne-li vůbec žádný. Dílo, které dokonce „...v roce 1490 Inocenc nařídil zařadit na *Index librorum prohibitorum*“²⁵⁷ a od kterého se tak katolická církev distancovala a nikdy se jím oficiálně neřídila, se zabývá zejména dokazováním různých teologických pravd ve smyslu scholastiky a právními postupy soudního řízení s čarodějnicemi.²⁵⁸ Bohužel i díky vynálezu knihtisku se tato kniha stala velmi oblíbenou a vydávanou za „*manuál pro identifikaci a potrestání čarodějnic*“ až do pozdního 18. století.²⁵⁹

²⁵² *MALLEUS MALEFICARUM – Kladivo na čarodějnice*, nakl. Michal Zítka – Otakar II., Praha 2000, faksimile latinského vydání z Lyonu z roku 1669, český překlad a předmluva Jitky Lenkové, s. 9.

²⁵³ Tamtéž, s. 19;

„*Qvaest. I.: As serere Maleficas effe, an ita fit Catholicum, quod eius oppofitum pertinaciter defendere fit haereticum.*“ (Tamtéž, s. 18).

²⁵⁴ DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1993, s. 195.

²⁵⁵ *Malleus Maleficarum* – rok vydání není jistý, ve středověku nebylo zvykem ho vyznačovat, nejpravděpodobněji vyšlo ve Štrasburku roku 1486. (*MALLEUS MALEFICARUM – Kladivo na čarodějnice*, nakl. Michal Zítka – Otakar II., Praha 2000, faksimile latinského vydání z Lyonu z roku 1669, český překlad a předmluva Jitky Lenkové, s. 7).

²⁵⁶ Heinrich Kramer, latinským jménem H. Institoris. (Tamtéž. s. 7).

²⁵⁷ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS. 2009, s. 110).

²⁵⁸ *MALLEUS MALEFICARUM – Kladivo na čarodějnice*, nakl. Michal Zítka – Otakar II., Praha 2000, faksimile latinského vydání z Lyonu z roku 1669, český překlad a předmluva Jitky Lenkové, s. 8.

²⁵⁹ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS, 2009, s. 108).

Jak poznamenává Brenda Ralph Lewisová, inkvizitoři o existenci čarodějnic zjistili překvapující skutečnost: „... přes mučení a upalování se počet čarodějnic, s nimiž se setkali, nezmenšil. Naopak, počty se zvyšovaly a zločiny, které kacíři a čarodějnice přiznali, byly s pokračující dobou stále bizarnější a obscénnější“.²⁶⁰

Pověry o čarodějnicích přejali i Luther a Kalvín a běsnění inkvizitorů protestantské církve v Německu nebo Švýcarsku mělo podstatně horší podobu než v katolických státech.²⁶¹ Radomír Malý upozorňuje: „Čarodějnické procesy v katolických zemích bývaly většinou dílem světských soudců, nikoliv církevních inkvizitorů...“.²⁶² Bohužel se stávalo, že za obviněním stály i zistné důvody a snaha získat majetek či zbavit se nepohodlné osoby. Samozřejmě procesy s čarodějnicemi měly i své kritiky, dokonce z řad kléru. Jezuité byli řádem, ke kterému náležel Friedrich von Spee, na základě jehož spisu *Cautio criminalis* zakázal mohučský biskup Schoenborn jako první čarodějnické procesy ve 40. letech 17. století. Ostatní německé země tuto linii postupně následovaly, také francouzský parlament zakazuje tyto procesy koncem 17. století. Radomír Malý dále odkazuje k novým výzkumům historika Henningsena, podle kterých se celkový počet obětí tohoto běsnění od 14. do 18. století pohybuje kolem 50 tisíc lidí.²⁶³

K míře všeobecné zodpovědnosti katolické církve za tyto krvavé události se Malý vyjadřuje takto: „Vina reprezentace katolické církve spočítá v tom, že akceptovala tuto pohanskou pověru, která v Písmu svátém a církevní nauce nikdy neměla své místo a byla odsouzena výroky církevních autorit v minulosti. Bylo to [...] přízpůsobení se tomuto světu ...“.²⁶⁴

Zdá se, že pravý důvod pronásledování čarodějnictví, které s nástupem novověku nabíralo na intenzitě, byl víceméně velmi prostý a velmi často jím bylo získání majetku odsouzených. Tyto procesy byly v drtivé většině záležitostí světských soudů, církev v postatě jen mlčky přihlížela a co je smutným faktem, nehájila zájmy svých svěřenců. Sama raná církev nebrala fenomén čarodějnictví vážně, spíše

²⁶⁰ LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS. 2009, s. 114.

²⁶¹ MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* [online], Frýdek- Místek: 2007. [cit. 2016-02-20]. ISBN 978-80-254-1299-2, s. 124. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Je_dovoleno_branit_inkvizici.pdf>.

²⁶² Tamtéž, s. 124.

²⁶³ Tamtéž, s. 125–126.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 127.

odsuzovala člověka, který je ochoten podobným bludům věřit. Samozřejmě v představách o čarodějnických praktikách, hrála významnou roli pověřivost, fantazie ale bohužel i slepý fanatismus lidí. Církevní představitelé tyto hony ještě podpořili tím, že čarodějnictví bylo oceňováno puncem hereze. Ukázalo se, že pokud bylo třeba najít příčinu nějaké nešťastné události, neúspěchu nebo velké neúrody, bylo velmi pohodlné svést vše na vhodného konkrétního viníka - „čarodějnici“. Výstižné shrnutí skutečného historického pozadí expanze stíhání čarodějnic nabízí Jean Delumeau: „*Od 14. století, kdy se kumulovaly traumatizující účinky moru, hladu, vzpour, postupu Turků a velkého schizmatu se vzdělané kruhy křesťanstva cítily být v ohrožení [...] vyvstala nutnost identifikovat nepřitele. Tím byl pochopitelně Satan...*“.²⁶⁵ Čarodějové a čarodějnice byli bohužel identifikováni jako jeho prostředníci, kteří svými kouzly „...*narušovali každodenní běh života*“.²⁶⁶

Dále je potřeba zmínit také objektivní fakt, který v tomto období k některým těmto strastem obyvatelstva přispěl nemalou měrou a to byly environmentální vlivy, konkrétně příchod „malé doby ledové“. Tento fenomén měl za následek celkovou agrární krizi, s ochlazením bylo spojeno také méně slunečního svitu nutného k průběhu fotosyntézy rostlin. Tyto faktory přispěly k celkově horším hospodářským výsledkům a tím ke zhoršení životních podmínek lidí obecně a ve svých důsledcích znamenaly zastavení populačního růstu a velký úbytek obyvatelstva na evropském kontinentě. Lidé si tento vývoj nedokázali zdůvodnit a hledali se viníci a viníci se i našli.... Není přece vhodnější viník než ten, kdo je v obci známý, kdo třeba i pomáhá, využívá k tomu darů přírody a lidé i zvířata se po těchto zákrocích uzdravují. Církevní otcové přece učí, že tělo je jen pozemská schránka duše, určená tak jako tak k jistému zániku a proto zvláštní péči nepotřebuje. Nenabízí se lepší viník, než nějaký podivín, například postižený člověk, kterého sice všichni znají od narození, ale náhle ho vidí v docela jiném světle, ve světle kterým ho ozařuje sám ďábel. Není přece lepší viník než ten, kdo se nedokáže sám bránit... A soudci se pak rádi odkazovali ke starozákonní výzvě „*Nenecháš čarodějnici naživu*“ (Ex 22:18).

²⁶⁵ DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocity viny na evropském Západě ve 13. až 18.století*. Praha: Volvox Globator. 1993, s. 244.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 244.

9 ZÁVĚR

Vzhledem k tomu, že sledované téma je velmi obsáhlé a zahrnuje poměrně dlouhý časový úsek dějin, je nutný obezřetný výběr materiálů vhodných ke studiu, protože prezentované události mohou být pod vlivem například určitého dobového diskurzu, představovány poněkud odlišně. Je-li to trochu možné, je proto vhodné, při jejich analýze zvolit střízlivý odstup a mít na paměti i tyto souvislosti, které jsem se snažila při výběru svých informačních zdrojů dodržet a zařadit domácí a zahraniční publikace a internetové zdroje, které reflektují současné poznatky a nové výzkumné trendy představeného tématu.

V úvodu práce je položeno několik otázek, na které jsem chtěla v průběhu bádání najít odpovědi. Tento text se snaží popsat vývoj inkviziční činnosti od jejích zárodků a myšlenkových základů až po plné zformování vyšetřovací metody nazývané *inquisitio*, specifikuje mechanismus fungování inkvizice v praxi, včetně využití donucovacích prostředků práva útrpného a konkrétněji jsou specifikovány i ukládané tresty. Snaží se objasnit, zda inkviziční chiméra nacházela opodstatnění i v reálné praxi. Dále se zabývá též požadavky i výhodami související s výkonem činnosti inkvizitora a mírou zapojení specifických církevních řádů do této činnosti, včetně polemiky o výpovědní hodnotě inkvizičních záznamů. Jsou specifikovány důvody zapojení těchto „nováčků“ do mechanismů církevního vyšetřování a také je charakterizováno několik reálných historických postav inkvizitorů, které bohužel tomuto poslání nepřinesly očekávaný benefit. Dále je inkvizice typizována podle způsobu prosazování svých cílů či stupněm její provázanosti se státní sférou a předloženy jsou i hlavní legislativní opory, tvořící adekvátní právní rámec pro tuto činnost, konkrétně církevně-právní dokumenty vydávané papežskou kurií. V závěru práce je okrajově dotčena problematika sílících honů na čarodějnice, zmíněno pozadí vzniku nejznámějšího „návodu pro zacházení s čarodějnicemi“, ale jsou zde nastíněna i důležitá historicko-environmentální fakta, která svým způsobem přispěla k radikalizaci celé záležitosti. Úplný závěr obsahuje zamyšlení, zda je možné pochopení této mašinérie a úvahu o reálné možnosti spravedlivého inkvizičního procesu.

Předem tohoto zhodnocení je nutné říci, že jsou popsány mé závěry, získané studiem materiálů k této práci. Jsem přesvědčena, že je klíčovým prvkem veškeré činnosti inkvizice to, že primárně za jakoukoli touto aktivitou stojí vždy individuální člověk – osoba – inkvizitor. Jakým způsobem svoji práci a poslání vykonával, však záviselo na mnoha aspektech, jeho vzdělání, povahových charakteristikách, ale často také na tom, co si mohl v dané situaci dovolit a co mu bylo diktováno církevním obyčejem. Jako žádné jiné události ani události související s inkvizicí se nedějí v dějinném vzduchoprázdnu a historický podtext byl často určující pro výsledky práce inkvizitorů.

K otázce možnosti udržet jistou míru objektivnosti inkvizičního soudnictví, bych ráda odkázala ke kapitole 4.3, pojednávající o výpovědní hodnotě inkvizičních záznamů. Nebezpečnost a zároveň i síla inkvizice spočívala ve schopnosti dlouhodobé obratné manipulace. Inkviziční mentalita v podstatě přiřadila nějaké nestandardní projevy určitým, většinou nějakým způsobem odlišným lidem nebo spíše skupinám lidí. Obvykle to byla vykonstruovaná obvinění, ale mechanismus davu spolehlivě fungoval. O Židech se například tradovalo, že pořádají vražedné rituály, což se postupem doby stalo součástí obrazu, který si o nich vytvořila většinová katolická společnost. Inkvizitoři vypracovali metody, které těmto pomluvám přiznávaly punc skutečnosti. Je třeba zdůraznit, že ačkoli používali inkvizitoři k dosažení svých cílů velmi sofistikované metody nátlaku a přesvědčování, byli vždy nuceni ke spolupráci se světskou mocí, bez jejíž podpory by podobná činnost nebyla realizovatelná. Víra patřila neodmyslitelně k životu středověkého člověka a představovala jednu z mála jistot, tvořila základní hodnotu společnosti a byla styčným bodem společenské koheze.

Považuji za nutné uvést, že církve se svým přístupem k tomuto problému, ať už přímo aktivní činností nebo pouze tichým souhlasem, radikálně odklonila od původních Kristových ideálů, tedy poselství spásy, lásky a míru, které Ježíš Kristus světu přinesl. Samozřejmě hodnocení s časovým odstupem několika staletí, by se lehce mohlo stát lichým, přesto bych si po zpracování daného tématu, dovolila navrhnout i jinou cestu. Adekvátnějším i mírumilovnějším řešením mohlo být například aktivnější využití základního apoštolského poslání církve, tedy „hlásat, zvěstovat a učit“. Bohužel, církve pro záchranu duší svých oveček zvolila způsob jednodušší, způsob, který se vzhledem k dobovému kontextu a obyčejům zřejmě nezdál zavrženíhodný, ale způsob jednoduše přímý, který lidé zejména využívají, když pocítují absenci

argumentů, tedy použití násilí. Jak říká jedno přísloví: „*Cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly*“ (poznámka autorky).

K neopomenutelným produktům působení inkvizice patří vytváření jedinců trpících sociálním vyloučením ze společnosti. Zadrženi lidé byli vytrženi ze svých osobních vztahů, v podstatě na dlouhou dobu odděleni od vytvořených sociálních sítí a v zájmu svého přežití museli protrpět hrůzy věznění, v lepším případě byli navléknuti do kajícíckých hábitů a tak vystaveni velmi ponižujícímu pocitu opovržení ostatních. Tato strategie společenské a kulturní vyvrženosti představovala jednu ze složek fungování středověké moci.

Obhájci inkvizice často využívají argument, že tato instituce byla v podstatě jakousi zárukou toho, že kacíři nebudou bezhlavě lynčováni rozhněvaným lidem, na druhou stranu také představovala jistou ochranu před ziskuchtivými světskými pány. Za tuto „ochranu“ byla však inkvizici zaplácena vysoká cena, jak je velmi dobře patrné například z vývoje ve Španělsku. Ačkoliv, jsem si v začátku práce nedokázala představit jakýkoli kladný argument, který by mohl být uveden na adresu této instituce, po sepsání práce je nutné říci, že určité pozitivní momenty lze spatřit. Inkvizice potažmo církev spoluvytvářela jednotnější charakter západní křesťanské společnosti a přispívala k šíření hodnot, které uznává západní civilizace. S šířením křesťanství bylo například zaváděno latinské písemnictví a také ražba mincí, na kterých lze identifikovat křesťanské symboly. Středisky studií a vědy se stávaly klášterní a katedrální školy, jako předchůdkyně univerzit. Klášterní knihovny sloužily jako ostrůvky vzdělanosti. Inkvizitorské záznamy přispěly k vytvoření sofistikovanějších vyhledávacích knihovnických systémů. Lásku a pomoc bližnímu mnozí jednotlivci i hnutí realizovali konkrétně, v podobě charitativní činnosti, péčí o opuštěné děti či nemocné, opuštěné a staré osoby. Díky přijetí křesťanství pohanskými národy Evropy, byly tyto hodnoty předávány a šířeny.

Významným přelomem ve vztahu soudobé společnosti a církve byl II. vatikánský koncil, konaný v letech 1962 – 1965. K jeho počínům náleželo mimo jiné konečné zrušení posledního inkvizičního tribunálu a také široká veřejnost jistě uvítala možnost se začíst do Písma svatého bez možných restriktivních sankcí. Je s podivem, že až koncilní sněm konaný ve 20. století měl dost odvahy toto připustit.

V přístupu katolické církve k tématu inkvizice je vidět v poslední době jasný posun ke kritičtější sebereflexi. V roce 2004 proběhlo, z iniciativy tehdejšího papeže Jana Pavla II., ve Vatikánu sympozium s tématem inkvizice. Pro zachování objektivity byli pozváni historici různých náboženských vyznání. Závěrem se Svatý otec jménem církve přihlásil k zodpovědnosti „za hříchy svých synů, kteří se v průběhu historie vzdělili poselství Kristovu a jeho evangelium“.²⁶⁷ Jeden z organizátorů této akce vatikánský teolog Georges Cottier charakterizoval závěry jednání: „Největší slabost Inkvizice spočívala v pokusu hájit pravdu násilnými prostředky“.²⁶⁸

²⁶⁷ CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 152.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 152.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Tištěné zdroje:

AKVINSKÝ, Tomáš. *THEOLOGICKÁ SUMMA*. II-II, ed. Soukup, Emil OP, Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské s.r.o., Edice Krystal: 1938.

AQUINATIS, Thomae S. *SUMMA THEOLOGICA : DE RUBEIS, BILLUART ET ALIORUM: NOTIS SELECTIS ORNATA. TOMUS TERTIUS*. Pars 2a 2ae, Rome Italy: Domus Editorialis Marietti: MDMXXXIX (1939).

BASCHET, Jérôme, Ďábel. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.

BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Matematika ve středověké Evropě*. Praha: Prometheus, 2001. ISBN 80-7196-232-5.

BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad podle Ekumenického vydání z r. 1985. Brno: Ekumenická rada církví v ČSSR v Ústředním církevním nakladatelství v r. 1988.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III. díl/I. svazek: Žebravé řády*. Praha: LIBRI, 2006. ISBN 80-7277-088-8.

DECRET, Francois. *Mání a tradice manicheismu*. Bratislava: CAD PRESS, 1994. ISBN 80-85349-30-2

DELUMEAU Jean. *Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18.století*. Praha: Volvox Globator, 1993. ISBN 80-7207-180-7.

EVANS. Gill.R. *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006. ISBN 80-7207-621-3.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-008-7.

GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008. ISBN 978-80-903920-0-7.

GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973. ISBN neuvedeno.

GROSS, Walter – KUSCHEL, Karl – Josef. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-710-3.

HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna. *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel - edice Spirála, 1987. 22-012-87.

- CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE: Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007. ISBN 978-80-86493-22-0.
- JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1990. ISBN neuvedeno.
- JODL, Miroslav. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005. ISBN 80-7304-065-4.
- KIECKHEFER, Richard, *Repression of Heresy in Medieval Germany*, Liverpool: Liverpool University Press, 1979. ISBN 0-85323-134-6.
- KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*. Praha: Horizont, 1973. ISBN neuvedeno.
- LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-291-7.
- LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-85959-88-7 (CDK). ISBN 80-7021-536-4 (Vyšehrad).
- LE GOFF, Jacques. Město. In: LE GOFF – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.
- LESTER, K. Little. Mniši a řeholníci. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.
- LEWISOVÁ, Ralph. Brenda. *Temná historie papežů: neřesti, korupce a vraždy ve Vatikánu*. Praha: DEUS, 2009. ISBN 978-80-87087-94-7.
- MALLEUS MALEFICARUM – Kladivo na čarodějnice*, nakl. Michal Zítka – Otakar II., Praha, 2000, faksimile latinského vydání z Lyonu z roku 1669, český překlad a předmluva Jitky Lenkové. ISBN 80-86355-82-9.
- MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští*. Praha: Kalich, 1991. ISBN 80-7017-384-X.
- MOORE, Robert. I. *The Origins of European Disent*. Toronto, Bufalo, London: University of Toronto Press, 1977. ISBN 0-8020-7566-5.
- MRÁČEK, Pavel K. OP, *Upalování čarodějnic a inkvizice : mýtus a skutečnost*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006. ISBN 80-7266-229-5.
- NOVOTNÝ, František. *Latinsko-český slovník*. Praha: Koniash Latin Press, 1999. ISBN 80-85917-51-3.
- PETERS, Edward (ed). *Heresy and Authority in Medieval Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980. ISBN 0-85967-621-8.

PETERS, Edward, *Inquisition*. University of California Press: Berkeley, 1989. ISBN-13: 978-0520066304.

PETERS, Edward, *Torture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996. ISBN 0-8122-1599-0.

PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva: Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-052-4.

RYŚ, Grzegorz. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1089-9.

SCHMITT, Jean-Claude, Klerikové a laici. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 294-304. ISBN 978-80-7021-917-1.

TOMKINS, Stephen. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox Globator, 2009. ISBN 978-80-7207-703-8.

ZERNER, Monique Hereze. In: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 181-194. ISBN 978-80-7021-917-1.

Internetové zdroje:

BURR, David. *BERNARD GUI: INQUISITOR'S MANUAL* [online], [cit. 2016-02-04]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/source/bernardgui-inq.asp>>.

BURR, David, *Inquisition: Introduction* [online], [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <<http://legacy.fordham.edu/halsall/source/inquisition1.asp>>.

CALDWELL, Ames, Christine, *Righteous Persecution Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages* [online]. Philadelphia: University of Pennsylvania Press: 2008. ISBN 978-0-8122-4133-4, [cit. 2016-02-14]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books/p/pennpress?id=BKX3PmrvY_gC&pg=PA23&hl=EN&source=gbs_toc_r&cad=1#v=onepage&q&f=false>.

DONATISTÉ. [online], [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <<http://revue.theofil.cz/krestanske-pojmy-detail.php?clanek=150>>.

DUKA, Dominik, OP. *Španělská inkvizice* [online]. 2011, [cit. 2015-02-11]. Dostupné z: <http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Duka_Spanelska_Inkvizice.pdf>.

HRDINA, Antonín Ignác JUDr., O.Praem. Graciánův Dekret ve zkratce In: *Revue církevního práva* 7 [online], č. 2, 1997, s. 91-108, [cit. 2016-02-01]. Dostupné z: <<http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/RCP-7-2-97.pdf>>.

Kánony IV. lateránského koncilu: Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV. 1215 [online], [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>.

KÁNSKÝ, Alois P. *Inkvizice*. [online], KŘEŠŤANSKÉ SPOLEČENSTVÍ VŠZ Praha, 1990, [cit. 2016-01-13]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/inkvizice>.

KAŠNÝ, Jiří. Metoda kanonického práva. In: *REVUE CÍRKEVNÍHO PRÁVA*. [online], 361/07, ročník XIII., s. 7-25, Praha: Společnost pro církevní právo. 2007, ISSN 1211-1635. [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/36-cele.pdf>.

KELLY, Henry, Ansgar. Inquisition and the Prosecution of Heresy: Misconceptions and Abuses In: *Church history*. [online], Vol. 58, No. 4 (Dec., 1989), Cambridge University Press on behalf of the American Society of Church History, p. 439-451. [cit. 2016-02-01]. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/pdf/3168207.pdf?seq=1#fndtn-page_scan_tab_contents.

KREV KŘEŠŤANŮ BYLA SEMENEM. In: *KATOLICKÝ TÝDENÍK* [online], roč. 2013: č. 24, [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/krev-krestanu-byla-semenem.html>.

KUBEŠ M. Konrád T.J.P. *Apologetická abeceda (Se štítem pravdy)* [online], Brno: Svaz katol. žen a dívek. 1946 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <http://librinostri.catholica.cz/download/ApolAbeceda-150dpi.pdf>.

LEA, Henry Ch., *A History of the Inquisition of the Middle Ages, I.* [online], New York: New York: Macmillan, 1906, [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <https://archive.org/details/inquisitionofmid01leahuoft>.

LEA, Henry Ch., *A History of the Inquisition of the Middle Ages, II.* [online], New York: Macmillan, 1906, [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historyofinquis02leah>.

LUCIUS III. *Ad abolendam diversam haeresium pravitatem*. anglický překlad. [online], [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <http://professor-moriarty.com/info/files/resources/verona1184.txt>.

MALÝ, Radomír. *Je dovoleno bránit inkvizici?* [online], Frýdek- Místek: 2007, [cit. 2016-02-20]. ISBN 978-80-254-1299-2. Dostupné z: http://www.narodnisjednoceni.cz/knihovna/Je_dovoleno_branit_inkvizici.pdf.

NOVOTNÝ, František. Když hrabě jezdil na rakovi. Uctívač ďábla jako téma perzekuce a propagandy; studie k pramenům z let 1231–1233. In: časopis *Sacra* 12 (1–2), [online]. s. 7–21, [cit. 2016-02-01]. Dostupné z: http://www.sacra.cz/2014-1/3_Sacra_12-2014-1_4.pdf.

NOVOTNÝ František. *Utváření obrazu kacířské iniciace templářů: Bakalářská diplomová práce*. 2013, [online], [cit. 2016-01-05]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/383646/ff_b/Bakalarska_prace_-_tisk.pdf.

Ottův slovník naučný. Dvacátý čtvrtý díl. [online], Praha : J. Otto, 1906, s. 414–415, [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://archive.org/stream/ottvslovnknauni21ottogoo#page/n441/mode/2up>.

SCHROEDER H. J. *Note to canon 68: Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV. 1215* [online], [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>.

TRETERA, Jiří. Rajmund. Poměr státu a církve a vývoj kanonického práva. [online], [cit. 2016-02-20], s. 1-22. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/vyuka/obec-dej.pdf> >.

Třetí kánon IV. lateránského koncilu, zaměřený proti herezi, dostupné v anglickém překladu. *Fourth Lateran Council: Canon 3 on Heresy 1215* [online], [cit. 2016-02-17]. Dostupné z: <http://www.legacy.fordham.edu/Halsall/source/lat4-c3.asp>.

ZBÍRAL, David. Inkviziční záznamy jako pramen historického bádání: Možnosti, omezení, strategie čtení. *Dějiny - teorie – kritika* [online]. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2012, roč. 9, č. 2, s. 193-229. ISSN 1214-7249, [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=320>.

ZBÍRAL, David. Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy. In: *Český časopis historický* [online], Praha: Historický ústav AV ČR, 2012, roč. 110, č.1, s. 1-19. [cit. 2016-12-01]. Dostupné z : http://www.hiu.cas.cz/cs/download/cch/cch_01_2012.pdf ISSN 0862-6111>.

11 RESUMÉ

This thesis concern in the historical development of the Inquisition, using descriptive, comparative and analytical methods. Time period is defined by its origins which are closely associated with the emerging new religion - Christianity - and late Middle Ages. In that period the original purpose of problems solved by the Inquisition transforms and expands on the issue of so-called "witch trials". Such a broad time-frame is used because intolerance of Christianity towards different religious deviations is basically as old as religion itself and the two phenomena have undergone a long evolution. This text tries to describe the evolution of the inquisitorial activity since founding ideas of germs to form a full investigation methods called *inquisitio* and to explain the mechanism of functioning of the Inquisition in practice include the use of coercion and torture law. It also focus on the requirements and benefits related to the exercise of the Inquisitor and the inclusion of specific religious orders in this activity, including consideration of meaningful Inquisition records. It present the reasons for the involvement of these "newcomers" to the mechanisms of ecclesiastical investigation and introduce some real historical inquisitors, who unfortunately did not brought the expected benefit to this mission. Furthermore, the Inquisition is typified by way of furthering their aims or the degree of its links with the state sector. The main legislative support is discussed as well, creating an adequate legal framework for activity of Inquisition, which are mainly religious-legal documents issued by the Papal Curia. The conclusion of this thesis marginally affect the issue of intensifying witch hunt, discuss the background of the most famous "instructions for dealing with witches," and certain historical and environmental facts (which in their own way contributed to the radicalization of the whole affair) are also outlined there. The full conclusion includes consideration of whether it is possible to understand the whole of this medieval machinery. The very acceptance of the existence of the Inquisition has its roots in the need of medieval man for a certainty that the church ensure order and stability in that turbulent times that he did not found in secular power. Although the actions of the Inquisition were formidable, they could represent this dam of security for the deeply religious people. Unfortunately, many Christians have become victims of mass struggle against heresy, and term *heresy* was often conceived very versatile. It should also be noted that the Inquisition was not just a matter of Catholics. All the Christian Churches ran this activity, perhaps with the exception of the Eastern Church.

This work also attempted to find the real possibility of a fair inquisitorial process. It seems that the Catholic Church itself under the leadership of Pope John Paul II. parted the door to this topic in the 20th century with some critical self-reflection and created a space for an open discussion of this issue.